

KRISZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA :
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI :
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Ferenczy Géza</i> : Elnöki megnyitó az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlésében	53
<i>Deák Bertá</i> : Vigyázz. (Vers)	55
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Vargyasi Szász Mózes	56
<i>Deák Bertá</i> : Most senki se lássson! (Vers)	63
<i>Dr. Iván László</i> : Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében.	64
<i>Fekete Lajos</i> : Lépcső-genezis. (Vers)	77
<i>Dr. Jancsó Elemér</i> : Szenczi Molnár Albert	78
Pályázati hirdetés	86
Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése	87
Irodalom	93
Külömfélék	98

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasfokú eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítónak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Elnöki megnyitó

az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlésében.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Mai közgyűlésünk alkalmából összegyűlt tagjainkat és vendégeinket szeretettel köszöntöm. Ha nagyon korlátolt idők, órák állanak is közgyűlés tartására rendelkezésünkre, törekszünk azt is felés kihasználni, mert irodalmi társaságok közgyűlésének nemcsak a letelt év anyagi küzdelmeinek számadása, hanem főleg a jövőbe néző eltervelések kitermelése a jól felfogott feladata. Oly nemes a hivatás és oly nagy a feladat, hogy közgyűlésre, terveink és hivatásunk megbeszélésére, elgondolások és elhatározások kiérlelésére nemcsak tagjainknak, hanem a földünkön élő mai unitáriusságnak, és nemcsak két órára, hanem legalább is hetekre kellene összecsegreglenünk. Bizony ezt nem tehetjük, főleg az anyagi és gazdasági nehézségek miatt, hisz a kezdetben oly ébresztő hatású sikerrel bevezetett vándorgyűléseinket is csakis ez okokból kellett — ha ideiglenesen is — abbahagynunk.

Anyagi helyzetünk tekintetében az előterjesztendő jelentéseink és számadásaink megnyugvást eredményezőleg fogják tanusítani, hogy társaságunk a rettenetes gazdasági válságot anyagi alapozottsága ö. szecmlása nélkül tudta átélni. Némi veszteségeink nekünk is vannak e téren, de megvan minden reményünk is, hogy ezt is sikerülni fog helyreépítenünk.

Ezzel ellentétben hivatásunk irodalmi eredményeinek mezején örömmel állapíthatjuk meg a mértföld jelentőségű előhaladást. Társaságunknak két tagja, és pedig Szentmártoni Kálmán és szeretett alelnökünk, dr. Gál Kelemen oly értékes irodalmi művekkel gazdagították unitárius irodalmunkat, melyekre társulatunk is, — melynek ugy ez irodalmi művek létrejötte, mint azoknak közkinccsé tétele

tekintetében jelentős szerepe volt, — öntudatos büszkeséggel hivatkozhatik. Nem kell e műveket ismertetnem, hisz azoknak egyike: „János Zsigmond nagy fejedelmünk kora, élete és jellemrajza“ már közkezen forog s terjeszti az objektív igazságot; a másika, az ősi „Cluji kollégiumunk történelme“ pedig kinyomatás alatt áll s rövidesen ez is közkincsünkké válik.

Midőn elismerésemnek, szeretetemnek és hálás köszönetemnek adok kifejezést az érdemesen munkáló szerzőkkel szemben, reá kell mutatnom arra, hogy mindkét mű történelmünknek egy-egy korszakát tárja fel előttünk s a mult avarjai közül, a már mohával belepert történelmi mezőről ássa ki és hozza napfényre az igazgyöngyöket. Termel a multból, amely mult a jövőnk alapja.

És itt fel kell említenem a halhatatlan Kossuth Lajosnak kollégiumunk egyik érdemes volt igazgatójához, néhai Kovács Jánoshoz intézett s a közelebbi időben nyilvánosságra hozott nagyértékű levelének megállapításait is, melyből olvassuk nemcsak azt, hogy a nagy Kossuth nemcsak megerősítette a nagy Brassaink azon megállapítását, hogy az unitárizmus a jövő vallása, de megállapította azt is, hogy „az emberi természetben van, hogy a nagy történelmi mozzanatokat jelképesíti, hogy úgy mondjam, megszemélyesíteni szokta.“

E megállapítás szellemében vélt eljárni az Unitárius Irodalmi Társaság a multban is, midőn addig is, amíg egyházunknak érdemleges átfogó Egyháztörténelmét elkészítetheiné, addig is legalább egyes történelmi jelentőségű mozzanatoknak megszemélyesítőit törekedett és törekszik ki- és feldolgoztatni s élőképül előnkbe állítani.

Ily megszemélyesítő élőképek egyházunk történelmében bőven vannak, hála legyen érette gondviselő jó Istenünknek, Dávid Ferencünk, János Zsigmond fejedelmünk, Brassaink, Berde Mózsá, a cluji Kollegiumunk, stb. történelmi mozzanatai már megörökítést nyertek, mindenik több mint egy egy mértföldjelző, reméljük, hogy ezekhez fog sorakozni a Jakab Elek élet- és jellemrajza, melynek pályamunkája, ha most nem is, de előbb-utóbb sikerülni fog és csatlakozni fog már a mai gyűlésünk folyamán kihirdetendő néhai nagy püspöknek Ferencz Józsefnek élet- és jellemrajza is.

Ezekből méltóztatnak látni, hogy Irodalmi Társaságunk, ha zajtalanul is, ha felette korlátolt anyagi lehetőségek között is, fajunk öntudatának fenntartása és erősítése munkálásán kívül is s társaságunk érdemes folyóiratának színvonalu megjelenése mellett is hiva-

tásának, az unitárius irodalomnak fejlesztéséért, oly eredményes tevékenységet fejt ki, melyre öntudatos önérzettel hivatkozhatunk s melynek támogatására az elfogulatlan világ, s első sorban hazai unitáriusságunkat nyugodt lelkiismeretességgel kérhetjük, felhívhatjuk.

Történelmünk tanusítja, hogy unitarizmusunknak élete a multban a fennmaradásért és fenntartásért folytatott küzdelmek szakadatlan láncolata volt, de tanusítja azt is, hogy minden korban voltak, — rendelt egyetlen jó Istenünk, — megszemélyesítőket, kiknek anyagi nyomatéka és lelkesítő hatása a küzdelmeken átsegített; de nem szabad a visszavonás átkával a hivatás teljesítés munkáját nehezíteni s az „önbizalom megfogyatkozásával“ annak sikerét megbénítani.

Ujra csak a nagy Kossuth Lajos már említett levelére hivatkozom, melyben főleg Amerikára vonatkozólag kidomborítja, hogy „az unitáriusok a legmiveltebb emberek és erkölcsiségben is kitünők“. Törekedjünk méltó utódai lenni nagy elődeinknek, s erős ön bizalommal tovább munkálva, meggyőződésemm az, hogy hivatásunkat megközelíthetjük.

Ehez kérem Istenünknek segedelmét és áldását, a mai közgyűlésünket megnyitom.

Dr. Ferenczy Géza.

Vigyázz!

Aki szeret,
Az megbocsát,
Mert megérti, hogy ember vagy te is,
És elfelejti csakhamar
A fájdalmat, a bánatot,
Amit okozta' *más* szívének.

De aki csak becsül,
Annak a jelenlétekor
Vigyázz, hogy senkit meg ne bánts.
Mert az — lehet, hogy megbocsát, —
De nem felejtí el soha,
És fedezhet fel benned száz erényt,
A glóriát, amely egyszer lehullt
És megmutatta ember-voltodat,
Soha többé vissza nem nyerheted,
Vigyázz!

(Odorheiu).

Deák Berta.

Vargyasi Szász Mózes.

(1780—1824).

A cluji eklézsiának a XIX. század második és harmadik tizedében kitünően képzett papja. Született Vargyason 1780 októberében. Apja Szász János, anyja Sebe Judit. Elemi iskolái után a turdai gimnáziumban tanulta a poesist és oratoriát s mint Molnos mondja halotti beszédjében, a prédikálásban már ott kitűnt. 1803 szeptemberében a cluji unitárius kollégiumba ment s itt annyira felkeltette maga iránt a figyelmet, hogy a tanfolyam elvégzése előtt már kiszemelték külföldi akadémitának. Iszlai István és Maurer Borbára fiainak tanítója lett. Az adámosi zsinat engedélyével 1807 október 16-án az eklézsia költségén Bécsbe ment. Külföldről patronusaihoz sűrűn írt levelei¹⁾ alapján ismertetjük tanulmányait és élményeit. Első levelében (1807 november 12) szállásáról, kosztjáról ír. „Sok tekintetben igaz, hogy ma ki lehet Bécsben annyival jöni, mint Kolozsvárt.“ De mégis kell a pénz, mert sokfélére kell költeni, „míg csak valamennyire is bécsi bőrbe öltözhettem“; főleg pedig könyvekre. Két hónappal később (1808 jan. 5) írja, hogy inkább a könyvtárakban olvas, mint az előadásokat hallgatja, mert meggyőződött, hogy „Bécsben sokkal többet lehet a könyvekből, mint ex publica viva voce tanulni.“ „Épen mint Jénában s Göttingában, úgy lehet itt használni az ottani tudós professzorok gondolatait; a különbség csak az, hogy szemeimen, nem pedig füleimen folynak azok belém.“ Főkép a morál körül foglalatoskodik.

A bécsi teológiai facultás nem elégíti ki tudásszomját. A következő hónapban (febr. 19) közli feljebb menési szándékát, de fél, hogy némelyek a költség miatt ellene lesznek. A szemeszter végefelé (1808 márc. 4) beszámol tanulmányairól. Fizikát, kémiát tanul, „de az elsőkre nem találván többet, mint Erdélyben hallottam, azon órát egy józan erkölcsi teológia hallgatására fordítottam Reyberger professzortól, kitől annyit hallottam olyant, amit soha nem hallottam

¹⁾ Az egyház levéltárában.

volt, hogy ettől indítván, vele közelebbi esmérettségbe lépni is szerencsém volt.“ A könyvtárakban sokat olvas, már 100 prédikációt írt „a keresztény vallás legterhesebb állatásai felett.“ Pénzt kér, mert útitársai e hónapban feljebb indulnak. Három hét múlva (márc. 22) írja, hogy pénz hiánya miatt elmaradt útitársaitól, akik 16-án elmentek. A gyomra gyenge, nem tud emészteni. Ápr. 12-ről: a pénzt megkapta, de még mindig beteg; felgyógyulása előtt — „megbocsássonak a szent tudományok“ — nem mer indulni. Egy hónap múlva (máj. 13): két hónap óta először ment ki. Gyógyítási költsége sokba került, badeni „minerális feredőkön“ is volt. „Két hónap alatt sohasem kellett az étel“ s máskor 5 hónap alatt sem fizetett az ételért annyit, mint most. Szégyenli, hogy mindig csak kérnie kell, de addig nem indulhat, míg pénzt nem kap. Ugyane napról írja: csak egy experimentalis circulatio lesz egész fennléte a költség nem léte miatt, mert előre látja, hogy fenn nem teelhet. A hónap végén (máj. 30) még mindig beteg, „futkosó köszvény“ van benne s gyenge, azért nem indulhat. Legjobb barátját (dr. Szikszai Ferenc) betegen temette el, mire két üveg puncs adott erőt. „Mindenekről elzáratva ülés, olvasás s minden két órában orvosságivás foglalatosságom. A bal lábam talán örökös köszvény-fészek fog maradni és appetitussal talán sohasem fogok többé enni.“

Hazuról utasításul kaphatta, hogy ne menjen feljebb. Erre írja (aug. 2): „Akadémizansnak neveztetni és Bécsen kívül nem lenni — üres cifra név, hang valóság nélkül . . . Erdélyből ki nem mozdulva jobb pap s érdemesebb ember lettem volna, mint bécsi akadémikus; ugyanazért azon kívánságot, hogy ősszel lemenjek, lehetetlen teljesítenem.“ Októberre a félév kezdetén felmegy és „ha napjában csak egyszer eszek is, az egész kurzust kihallgatom.“ Áprilisban — írja — visszajövök Bécsbe s akkor méltóztassanak nekem, amint tetszik, parancsolni. Ősszel jobban fog magára vigyázni, mint eddig, „mikor még az a principiumom vala, hogy fejemet inkább, mint hasamat neveljem“, aminek az lön következése, hogy a 25 frtos hónapi élet az egyiket nagyon megkisebbíté, a másikat pedig 3 hónap alatt semmit sem nevelé.“ Kéri szándéka jóváhagyását; ha nem állanának el utasításuktól, értesítésüket, „mert azt változhatatlanul meghatározta“, hogy addig le nem megy, míg „Szakszoniát legalább össze nem járja.“

Következő levele (okt. 7.) Jénában kelt. Úgy látszik, megkapta

az engedélyt. Göttingába akart menni, de Jénába jött, mert „itt az élet olcsóbb, mint akárhol az imperiumban.“ Kéri Körmöczi igazgatót, küldjön egy theologicum exemplart Lipcsébe Rosenmiller év. superintendens urnak, mivel Lipcsében időzése alatt vallásunkról több ízben beszélgetett. Hallgatja Griessbachot, Gablert, Augustit, Ulrichot. Szálláson ott van, ahol Molnos volt. Kosztra a 4 jó garasosra kezdett járni, „melyen nem él az ember, csak vegetál“. Egészsége jó, „csupán az olcsó koszt fenyegeti.“

A következő év elején (1809 jan. 1.) elszámol a kapott pénzekekről. Már csak a 3 garasos kosztra jár. Irták neki, hogy oda több pénzt ne várjon: De a küldött pénz csak otthon sok, itt nem. Augustinovicis is azt írta neki: nagy olcsóságnak kell Jénában lenni, hogy ha még eddig kijött a magával vitt pénzzel.“ Ami életét illeti: „ha csak lelkemmel, test nélkül jöttem volna Jénába, paradicsomban lenni mondanám magamat, olyan jól vagyok itt az elsőnek dolga; de a másik egész héten által sem kapja ki egyszer rendes porcióját. Főképen a karácsonyi szent ünnepek oly szomoruan telének el, hogy egy jó ebédért kettőt is kész lettem volna prédikálni.“ Két hét múlva (jan. 13) puhatolozik, vajjon lehetséges lesz-e, hogy a nyári félévre is itt maradjon. Erre szűken 200 frt jó pénz kellene. Miért akar itt maradni? Fontos, hogy az erkölcsi [és bibliai teológiát Gablertől¹⁾] hallgassa, aki „legelső theologus Németországban.“ „Idejárom az is — ami könnyen hihetetlennek tetszhetnék — hogy a *mi dogmánkat legtisztábban s legtisztább változtatás nélkül hallok tőle.* Az ő irántam való hajlandósága s szives javaslása vett arra, hogy — ámbár tavaszi lemenetelem a Tekintetes úr közelebbi levelében expresse kívántatik, — a jövő kurzus iránt való intézetemet kijelenteni bátorkodjam.“

Ebből a tervből azonban nem lett semmi. Következő levele (ápr. 14) már Bécsben kelt, hová friss egészségben, de üres zsebbel, tele adóssággal érkezett s nagy öröm, hogy lejött, mert a francia háborus készülődése miatt — úgy látszik — elzárják az utat. Le van rongyolódva, mert az utat Jénától Régensburgig gyalog tette meg s oly rongyossá lett, „hogy ezen állapotban talán el sem fogna fogadni a szent eklézsia. Pénzem egy sincs, adósságom 200 frton

¹⁾ Gabler János Fülöp (1753—1826) a teológia tanára Jénában, a legszélsőségesebb racionalizmus híve.

felül.“ Még csak egy levelét ismerem (kelt Biharvármegyében Tetlénen 1809 máj. 31), melyben írja, hogy az ellenségtől üzve éhezéssel s nyomorúsággal verekedett le ide, hol „egy drága jó úri ember“ 3 napra magát kipihenni befogadta. Hárman vannak, egyik nek sincs pénze. Ő Bécsből 35 xferrel indult, innen Zilahra mennek, oda kér pénzt.

Junius 28-án érkezett haza s jul. 9-én már beköszöntött a templomban. Márkos György ugyanaz nap lemondott a papságról. 1810 jun. 27-én a nagyajtai zsinaton szentelték fel papnak. Ugyanitt a papokat vizsgáló bizottság elnöke s e minőségben mondott beszédjének témája ez volt: *A vallásnak teste és lelke, avagy belső valósága s külső köntösei.* 1811 szept. 21-én nősült, neje Mátéfi Ferenc leánya, Zsuzsa. 3 leányuk volt. 1812 dec. 17 óta a kolozs-dobokai kör jegyzője, 1813 márciusától az egyházi pénztár mellé felállított exactoria comissio tagja. Takarékos ember, aki jövedelméből egy kis vagyont szerzett össze. 1824 jan. 14-én halt meg 4 heti betegség után tüdővészben. Sylveszter és Molnos tartottak felette beszédet. Amaz úgy írja le, hogy „természettől halovány színe“ volt és verejtekezett, mikor jött le a szószékről. Ez bizonyítja, hogy érezte is, amit beszélt. Két gyengéjét említi. Egyik, hogy többet beszélt, mint amennyit kellett volna. A másik: néha-néha olyan dolgokba is belekeveredett, amiből, mint pap, kimaradhatott volna. Molnos kiemeli, hogy papi működését példás buzgósággal s különös érdemmel folytatta s több munkáját mindenfelé olvassák a két magyar hazában. Rokonaihoz való jó szívének bizonyítékaul felemlíti, hogy testvérének fiát a kollegiumban mindvégig maga költségén taníttatta. Sylvesterrel szembeállítva, azt mondja róla, hogy már első fellépésénél mint kitűnő szónok tűnik fel, de gyorsan hanyatlik. Sylvester ellenben gyakorlat és előkészület nélkül lép fel, de lassan hivatása legmagasabb csúcsáig emelkedik.

Szász Mózes szellemi képét akarván megrajzolni, legelső sorban feltűnik, hogy teljes mértékben benne él a felvilágosodás gondolatkörében, elfogadja és hirdeti annak minden tételét, amit a ratioval felfoghatni, de minden erővel védi a hit igényeit és a pozitív vallás tételeivel egyeztetni igyekszik e szellemtörténeti áramlat állításait.

Még külföldi útja előttről (1806 szept. 21) van egy beszédje

„a megvilágosodás“-ról. A levegőben száll ez a szó. A kor dicsekszik s egyben panaszol. Dicsekszik a megvilágosodással s panaszol az erkölcstelenségről és boldogtalanságról. Mert az értelem kimivelése mellett a szív formálása s javítása elfelejtődik s több gondot fordítanak arra, hogy jól beszéljünk, mint arra, hogy helyesen gondolkozzunk s erkölcsösen éljünk. Főtétele az, hogy *igazi megvilágosodás a szív jósága és erkölcsös élet nélkül nem lehet*. Ki a megvilágosodott? Aki tudja itteni lételének célját, ismeri az arra segítő eszközöket s e szerint a hasznos és elmulthatatlan ismereteket megszerezte. Tudni azt, hogy miért vagyunk itt és úgy élni, hogy sem a mostani, sem a következő embernyom ne mondhassa, hogy hiában voltunk itt. A nevelőnek és tanítónak a nevelendőt nemcsak jól gondolkodni, hanem jól cselekedni kell tanítania. Az igazi megvilágosodás a vallásnak és erkölcsnek nem felforgatója sem a tudósokra, sem a tudatlanokra nézve.

Külföldi tanulmányai alatt beszédvázlatokat írt s ezekben a vallás „legterhesebb állatásaival“, legfogasabb kérdéseivel küzdök. Kézirati munkái között van egy ilyen című kötet: *Elegyes jegyzések Jénába 1808—1809*. Prédikáció-vázlatok gyűjteménye. Egyik címe: *A vallásba való világosodásról*. Szükség a köznépet felvilágosítani. Ne mondja senki, hogy vallásunk már elég tiszta, világos s nem szükség abba többet jobbitani. Hány hitágazata van még, amelyek az okossággal összeütköznek! Multhatatlanul szükség az ébredő okosságnak elébe menni. De csak világosítani, nem vakítani. És lassan, mert határai vannak az emberi értelemnek: egyik a végessége, másik a szentírásbeli csudák, harmadik a társaság helyére való tekintet. Ezek között maradvá kell világosítani, kilépni nem szabad.

Egy másik beszéd tárgya: *Az okosságnak a vallásban való hasznáról*. „Használni kell az okosságot, hogy állatok ne legyünk, de nem kell visszaélni vele, hogy azoknál is alábbvalókká legyünk.“

A *csudát* vagy fizikai, vagy genetikai módon lehet magyarázni. Helyesebb az utóbbi. Paulus pl. a magusok megjelenését Jézus születésénél „leghelyesebben“ úgy magyarázta, hogy a két első részt Máté készen találta. Az ilyen magyarázás „nincs összefüggésben a vallás erkölcsi lelkével“ és ezért senki abban meg nem botránkozhatik. Nem árt a vallás méltóságának. Akinek azért nem tetszik, mivel a szentírásban nem képzelhet tradíciós tudósításokat,

arra senki sem tolja erőszakkal reá, csakhogy vigyázzon, mikép egyeztetheti meg a tapasztalást és okosságot az írással. A csudák magyarázatának másik módja a tapasztalati lélektudomány alapján: Jézust lelki orvosnak tekinteni, különösen gyógyítását illetőleg s akkor nem leszünk kénytelenek a szentírást hamisítványnak mondani. A Lázár feltámasztásánál Eichhorn és Paulus magyarázatára hivatkozik. Felteszi a kérdést: mi a csuda? Felel rá: „Ismeretlen erőknél nem ismert törvények szerint való munkálkodása.“ Ha a csudákat természetes okokból mind megmagyarázzák is, ezzel sem veszít semmit a szentírás, sem a szentírás tekintélye, sem pedig az isteni bölcsesség imádandó volta. A csudák ellen két ellenvetést teszünk. Egyik: a csuda s különösen „a közvetlen kijelentés“ a gondolkodó tehetség szükségképen való törvényével ellenkezik. Másik: az azokban való hit az ember szabad erkölcsi tökéletesedését akadályozza. Az elsőre Kant felfogásával felel, ki megengedi, hogy a causalitás kategoriáját erkölcsi tekintetben az „érezhetetlenre“ nézve úgy gyakoroljuk, hogy egy világteremtőt vegyünk fel. A másodikra ez a felelete: ugyanazon egy üveggolyót, melyre a nap rásüt, a jobbról álló veresnek, a balról álló zöldnek látja. Veszekednek, melyik lát helyesen. Barátaim, cseréljétek meg nézőpontotokat. Talán mindkettőtöknek igaza van. Ha csak azt mondja a kijelentés, amit mondhat az okosság is, mire való amaz? Arra, hogy hamarább tudjuk általa, amit ez későbbre tudna kisillabizálni.“

A felvilágosodás egy másikat sokat vitatott kérdése: *lehetősége-e a keresztény vallásfelekezetek egyeztetése?* Ő is felteszi a kérdést s így felel rá. Értelmileg lehetséges, mert „könnyen gondolhatok különböző okos valóságokat, kik egy igazság felett egyet értenek.“ De a fogalom nem az értelemé, hanem az okosságé (conceptus non intellectus, sed rationis). Az idea örök ideának marad s a valóságban sehol sincs. „Eszerint a mi világunkban a valóságnak az ideához való közelítésénél egyebet nem találhatni s ezért a valóságok egyesülése ideális természeténél fogva lehetetlen.“

»*Jövőben meglátjuk egymást*« c. értekezésében szintén egy alapvető problémát fejteget. A végső eredmény, melyre jut, erős hitét fényes világításban mutatja. A kritikus filozófusok azt mondják, hogy ez az állítás közönséges képzelődés, üres álmodozás, a bigottság gyermeke, erkölcstelen, megnyugtatónkra nem szolgál, az isten tiszteletére szükségtelen; a mellette felhozott okok semmit sem

bizonyitanak, az okosság semmitsem tud arról. Ezzel szemben Szász felfogása: „Az Istennek bölcsességével, jóságával épen nem ellenkezik; további tökéletesedésük pedig szükségképpen megkívánja, hogy a jövő állapotokban is a velünk egy mértékben, sőt nagyobbban is, erkölcsös lelkekkel összeköttetésben legyünk.“ És hozzáteszi: „Ennyiből áll az én vélekedésem a jövő egymástfeltalálás, megismerés és együttlételem iránt. Tudom ugyan, hogy ez a hit feltételes, de megrendíthetetlennek tartom, élesztem, imádom.“ Enélkül csak állat az ember. „Ezen hitemet oskolai vételekedés alá sohasem bocsátom, mert feltételes; virtusom rugójává nem engedem lenni, mert fia, nem pedig szolgálja vagyok mennyei atyámnak. Ugyanazért ennél fogva jövő állapotom iránt a főbölcsességnek nem praescribálok, mert a jobban ismeri boldogságom eszközeit, mint én. Földi jómat is tőle ezen feltétellel kérem: ha reám nézve jónak látod. Így amazt is tőle feltételesen remélem. Így kell a vallástanítóknak is ezen hitet előterjeszteni, épen ezen gondolatokat, de más szókkal, mert nem lelkeknek, hanem embereknek prédikálok.“

A felvilágosodás szellemében fogant 1810 július hóban tartott diétalis prédikációja a világpolgárságról. „Az annyira magasztalt jó polgárság, a szépen hangzó patriotizmus, vagy hazafiság majd minden nemzetnél nem egyéb volt, mint a leghelytelenebb vélekedések systemája s annak cselekedetei a vérengző kegyetlenségnek mestersége, hogy minden nemzet természeti just mutogatott a más nemzetek öldöklésére“. Főtétele: a jó keresztény nem csak jó polgár, de a legjobb keresztény mindenkor világ polgára is. Mert a világpolgár legfőbb jellemvonásai: a határ és részrehajlás nélkül való emberszeretés, részvétel mindabban, ami az emberi nem tökéletesedésére s boldogulására szolgál, embertársai becsülése és tisztelése oly mértékben, amint megérdemlik és végül: jó állampolgárság. Ime a felvilágosodás általános humanitása, amely csak az embert tekinti s nem ismer nemzeti korlátokat.

Cikkei: Az egyiptomiak, perzsák, görögök és rómaiak nevelés módja és: Okos élet regulái. Erdélyi Múzeum. V., VI., IX. 1816 és 1817.

Munkái: 1. A vallást tanítóknak (úgy vévén őket, amint kellene lenni) két főtökéletességei. Egy békőszöntő prédikációba összefoglalta s a cluji unitária eklézsiában vallástanítói hivatalához lett kezdéskor előadva az unitáriusok ottani templomában jul. 9. 1809.

2. Halotti beszéd aítai Lázár István felett. 1811 nov. 10. U. o. 1812. 3. A jó gazda tiszt'elete a házban és társaságban. Melyet egy már réhai jó gazdának... Daniel Elek úrnak földi végső megtisztelésére leírt 1812-ben U. o. 1812. Atyai örökít mívelő jó gazda... gyűjtő címmel Molnos Dávid halotti beszédével. 4. Halotti beszéd: Vargyasi Daniel Iulánna Ugron Lászlóné felett. U. o. 1812. 5. Homoród-karácsonyfalvi Demjén László felett 1814 ápr. 24. U. o. 1814. 6. Széplaki P. Horváth Miklós felett. U. o. 1815. 7. Énlaki Zala Mihály felett. U. o. 1815. 8. Nagy Mihály felett 1817 márc. 23. Hely és év nélkül. 9. Pápai Erzsébet, Kaáli Nagy Lázárné felett 1817 jun. 25. U. o. 1818.

Dr. Gál Kelemen.

Most senki se lássson!

(Nagy Jankának)

Most egyedül vagyok.
Mégis jobb így talán,
Mint úgy lenne, ha visszamennék
Az emberek közé
És megmutatnám önkénytelenül,
Véletlenül nekik,
Hogy a szívemet nem tölti be most
A szeretet, a jóság,
Hogy üres vagyok.

Jobb így nekem :
Ne lásssanak meg máskép,
Csak jókedvűen, ragyogó szemekkel,
Csak olyankor, mikor
A kezem simogatni tud,
A szavam lágy és bensőséges,
Az ajkam mosolyog.

Csak akkor lásssanak,
Ha tudok adni valamit nekik,
Ha nem kell tőlem üres kézzel,
Üres szívvel távoznok.

(Odorheiu).

Deák Berta.

Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében.

III.

A vallásos aktus és a vallásos embertípus. Mint már láttuk, Spranger hat különböző szellemi aktust tulajdonít az emberi léleknek. Ha ezek közül az aktusok közül az első ötnek (elméleti, esztétikai, gazdasági, hatalmi, társadalmi) az értékét vonatkozásba hozom ezzel a kérdéssel: mi a szerepük ezeknek az én életem egyetemes értékében, akkor előáll a vallásos aktus.¹ Ugyanis az öt aktus csak akkor lehet igazán és végérvényesen értékes, ha az én egész életemnek „értelmet“ azaz „értéket“ ad. Amikor életünknek ezt az értelmét megérezzük, ezek „a nagyszerű pillanatok“, ahogy Nietzsche nevezte őket s ezek minket határtalan boldogsággal töltenek el, de egyben roppant kötelességérzetet is keltenek bennünk. Természetes, hogy ez a teljesség, életünk végső értékének megérezése sohasem érhető el, mivel mindig újabb és újabb részletértékekkel gyarapodunk, de érezzük, hogy ezek felett ott vár ránk az a boldogság, amely a léleknek a legmagasabb és legtartósabb (örökkévaló) kielégülést, megnyugvást nyújtja. Hogy ezt a boldogságot elérjük, ez a vallásos törekvések tárgya.

Már most ha a velünk szemben álló nagy Objektumot Világnak nevezzük és ezt mint egy egészet fogjuk fel, ehhez a szemlélethez mindig elválaszthatatlanul csatlakozik egy értékállásfoglalás: mit jelent a világ vagyis milyen egyetemes érték rejtőzik mögötte? S erre a kérdésre a vallásos lélek azt feleli: a világ mögött Isten áll, ő adja meg mindig minden dolognak, minden részletértéknek végső értelmét.

A vallásos ember magatartása a részletértékkel szemben háromféle lehet. Vagy negatív előjellel látja el azokat s azt mondja, hogy a részletérték az örökkévaló értékkel szemben semmi s ezért

¹ Spranger: Lebensformen 56 l.

azokkal nem is kell törődni, azokat teljesen tagadni kell. Vagy azt mondja, hogy a részletértékek teljesen kiadják a teljes értéket, az élet egyetemes, végső értékét, s így azokat nagyon is igenelni kell. Vagy végül azt tartja, hogy a részletértékek mind hozzájárulnak az életem értelméhez, de az egyetemes végső érték mégis csak *több*, mint amit az eddig elért részletértékek adni tudnak, s ezért az egyes értékeket elfogadja, azokat igenli, de túl is tekint rajtuk s újabb és nagyobb értékek megpillantásakor azokat már tagadja. Vagyis kettős magatartásu ilyenkor a vallásos ember: pozitív és negatív. Fölvetődik tehát a kérdés: miképpen lesz a részértékből vallásos egyetemes érték? *Ugy, hogy a részértékekhez egy sui generis aktus járul: az egyetemes életértékre való vonatkoztatás aktusa.* A részértékek fundálják az egyetemes vallásos értéket. De nem teremtik azt. Az ismeretből életérték lesz, amely eligazít életem végső igazságai körül is; a földi javak az isteni gondviselést érzetik meg; a szépség pedig Isten ruhájává alakul, amelyen keresztül maga az istenség sugárzik felém.¹ A hatalmat úgy tekintjük, mint karizmatikus elsőséget, mely a hívőt a próféta szó segítségével fölfelé vezeti, a szeretet pedig úgy irányul az embertársakra, hogy őket magunkkal egyenlőnek tekintjük, akik szintén az élet egyetemes értelmét keresik.²

S mikor már átéltük a sui generis vallásos aktust, ismét csak az egyes részértékek fogják kifejezni, szimbolizálni a vallásos érzést. Így a fogalom (a dogma) teoretikusan fogja jelképezni a világ mögött álló Istent, a kultusz ezt esztétikusan teszi, az élet javainak használata szintén Isten segítő jelenlétét bizonyíthatja, míg a társadalmi aktusok: a heroizmus és a szeretet fogják a legtöbb fényt árasztani e világra Isten képéről és roppant nagyságáról.

A vallásos aktusnak eme leírásából világosan következik, hogy új vallásos élmények nem ott keletkeznek, ahol új tanok, új kultikus cselekmények születnek, hanem ott, ahol a mindenségnek s benne az egyén szerepének új *értelmezése* ragadtatik meg s ahol ezáltal új harmonia jön létre az emberi lélekben a korábbi zürzavar helyén.

Igy például a keresztény vallás nagy Mestere, Jézus nem hirdetett új tanításokat és nem alapított új szertartásokat. Korában az

¹ Spranger : i. m. 57 l.

² Spranger : i. m. 65 l.

általa hirdetett tanok közismertek voltak, legalább is a rabbik előtt. Hillel csak úgy ismerte a szeretet törvényét, mint Jézus. De e törvényt, mint a mindenség értelmét *csak Jézus élte át* és ezáltal keletkezett egy új, felülmulhatatlanul értékesebb lelki magatartás: *egy új vallásos aktus*. Az istenfogalom és a szeretettörvény közti korábbi ellentétek, zürzavaros érzelmek és nézetek egyetlen harmóniában: a világot és az egyént betöltő egyetemes Szeretetben oldódtak fel. Jézus Krisztus nem azáltal lett e világnak üdvösségre vezetője, hogy a hegyi beszédet elmondta, hanem azáltal, hogy azokat a tanításokat magában megélte, cselekedeteiben megtestesítette s végül a kereszthalál által értéküket mindenek fölé helyezte.

Dávid Ferenc egész működésében ugyanezek a vonások ütköznek ki. Tanait nem ő fedezte fel, elég későn másoktól kapta. De ami új és örök érték marad benne, az a következő: Dávid a kapott tanok által egy *új élmény* részesévé tudott lenni. Az addig zürzavaros, ellentétes világfelfogása kitisztult s a mindenség s benne Jézus és az ember szerepe új értelmezést nyert. Harmóniába jött Dávid az evangélium „értelme“ körül Istennel és önmagával. S ez volt az az új érték, ami a mai napig is és az eljövendő korokra nézve is értékes Dávid Ferenc egész művében. Nem holmi mulandó értékű dogmatikus állásfoglalás, nem holmi előlegezett „felvilágosodás“ Dávid érdeme, amit oly félszegül és oly időtlenül (anakronisztikus módon) hirdetnek felőle, hanem az, hogy *példát mutatott arra, hogy az alapvető unitárius vallásos aktust, a mindenség életének egy sajátos értelmezését önmagában átélte és bizonyosságot tett róla, hogy ennek az élménynek az értékét mindenek fölé, még a földi élet megtartása fölé is helyezi.*

Azt hisszük, hogy ezekkel a leírásokkal eléggé kimerítettük a vallásos aktus mibenlétét s most már nézzük, hogy a vallásos ember milyen lelki vonásokat mutat a kutató beható vizsgálata előtt. Itt ebben a részben nemcsak Spangert hívom segítségül, hanem, hogy a szerző pozitív keresztény magatartása is bizonyítékul szolgáljon, több helyt a nagy hírű és nagy élményeket átélő *Heilerre* fogok hivatkozni, aki a vallás-élektant egy oly klasszikus munkával ajándékozta meg, amelynek párját még sokáig várhatjuk a keresztény irodalomban.¹ Az imádságról írt eme nagyszerű könyvében,

¹ F. Heiler: *Das Gebet*. 5. Auflage, München 1923.

Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében.

Heiler foglalkozik a vallásos lélek fő típusaival és így mintegy kiegészíti Sprangert is. Mi azonban itt először Spranger nézeteit fogjuk ismertetni.

Milyen a vallásos ember?

Nem egyforma. Mint láttuk, a vallásos aktus az élet különböző értékeinek egy egyetemes értékre való vonatkoztatása, illetve ennek a megélése. Van értéke azaz értelme annak, hogy én tudok, hogy én a szépet szeretem, hogy én jó vagyok, hogy én szeretek, hogy én elötörök stb. stb. Már most ezek a felsorolt egyes részértékek (tudomány, művészet, szeretet, jóság, erő) úgy ahogy átélem őket, teljesen kielégítenek-e, vagy csak részben, vagy egyáltalán nem: ebből az érzésből az egyetemes értékkel szemben háromféle magatartás keletkezhetik.

1. Ha a felsorolt részértékek az egyént teljesen kielégítik s nem keres azokon túl egy hatalmasabb értéket, akkor vallásos aktusa mintegy benmarad a részértékek körén belül. A mindenség életének értelme teljesen egybeesik az Énnel egyes értékaktusaival. Ez a világfelfogás pompásan nyilatkozik a némeit ideáлизmusban, a fausti embertípusban. Az ilyen emberben határtalan vágy él a teljes tudás, a teljes szépség, a heroikus erő, a határtalan szeretet, a kiögyhatatlan jóság iránt s egyáltalán nem érzi ezekben az értékekben erőinek csökkent voltát. Ez az *immanens* vallásos felfogás, amely e világ értékeivel szemben határozottan pozitív magatartású, amennyiben azokat erősen igenli. Éppen ezért a világias vonásért, nevezhetnők szekularizált vallásosságnak is, különösen abban a formájában, ahogyan a kispolgári tömegek közt, mint „életfilozófia“, mint „morale civique“ vagy mint „ethische Kultur“ jelentkezik.

2. Ennek a magatartásnak éppen az ellentéje az, amelyik az összes részértékekkel szemben teljesen negatív álláspontra helyezkedik. A tudást megveti, mert az sosem vezet el az Istenhez. A legfőbb valóságról nem lehet semmit sem mondani, mert az mind alatta marad annak, ami ő valóban. „Ein lauter Nichts“ mondja Eckehart mester a fogalmilag meghatározhatatlan Istenről. Tul van mindenben, mondja Plotinos és az egész negatív misztika, amely azonban egyáltalán nem negatív, ha az egyetemes értéket tekintjük, csak a részértékek szempontjából az. Ez a vallás felfogás üres a földi szemek számára, de roppantul telítve van azok számára, akik minden törekény és mulandó dolgon túl az egyetlen, örök értéket keresik.

Negatív, teljesen negatív az emberszeretet, az emberi jóság, az emberi hatalom földi szemszögéből nézve, de abszolút szeretet, abszolút jóság és erő az isteni lét mindenben túl fekvő egységéből és pozitívumából tekintve. Ez a negatív magatartás a részletértékekkel szemben mindazáltal csak eszmény, amelyet teljesen elérni maguk a negatív misztikusok is csak az extázis ritka és kivételes pillanataiban tudnak.¹ És az egyes részletértékek egyike vagy másika az ő negatív jellegű vallásos aktusait is befolyásolja. Így például az ismeret adja Dionysius Areopagita vagy Scotus Eriugena alapszínét. A szív festi alá Plotinos leírásait. A szeretet érzése teszi oly finommá Eckehart mester vagy különösen Seuse leírásait. A teljes negáció, Istennek teljes túllévése minden földi dolgon az abszolút *transzcendencia* érzését kelti fel, amely által a vallásos aktus az énen, az én körén kívül és túl fekvőnek képzelgetik s így csak az élet ritka pillanataiban érhető el, akkor t. i. amikor az én teljesen felolvad a mindenségben, vagyis az Istenben.

Amint láthatjuk, a teljes transzcendencia éppen úgy határeset, mint a teljes immanencia. Mindkét vallásos magatartást csak ritkán sikerül még csak megközelíteni is. Hiszen mi emberek vagyunk és nem istenek, akiknek az abszolút tudás, az abszolút szép, a teljes szeretet, a teljes jóság rendelkezésükre áll. Vagy ami még több, akik számára maga az istenség tárul fel teljes mivoltában. Ugy a tökéletes fausti ember, mint a tökéletes misztikus túl vannak az emberi világ határain: inkább csak fikciók, amelyek a tudomány érdekében készülnek, semmint valóságos földön járó emberek.

3. Sokkal egyetemesebb, sokkal elterjedtebb a harmadik magatartás, amely a részértékeket kapcsolatba hozza az egyetemes értékkel, a földi életet megszenteli, értelmes kapcsolatba hozza az örök értékek életével: Istennel. Ez a harmadik magatartás részben negatív, részben pozitív jellegű. Negatív annyiban, hogy látja, hogy a földi élet nem teljes élet, annak sok hiányai, fogyatkozásai, bűnei vannak. És ezért szemét a földi lélettől az Isten világa felé emeli. De az isteni teljességet viszont a határtalanságig terjesztett pozitív földi értékekkel jelöli meg. Így az istenség a mindentudás, a teljes

¹ Az egész kérdésre nézve lásd egy korábbi dolgozatomat: Jancsi László; A misztikus intuíció.

Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében.

szépség, a teljes erő, a tökéletes szeretet, az örök jószág. Szóval ez a harmadik magatartás azt mondja, hogy bár az Isten tul van a földi világon (transzcendens), de egyszerismind az összes földi értékekben az ő örök változhatatlan értékei tükröződnek (immanens). „Most csak homályosan, tükör ál al látunk, akkor pedig színről színre.“ Pál apostol e mondása fejezi ki tökéletesen ezt a harmadik álláspontot. Keresztény nyelven nevezzük ezt *evangéliumi vallásos élménynek*. Ezt élük meg az összes pozitív keresztények.

Az első és második álláspont (a teljes immanencia és a teljes transzcendencia élménye) sok tekintetben rokon vonásokat mutatnak fel s ezért nem egy kutató (különösen filozofia történészek hajlandók erre) egészen egynek is veszi a kettőt s a misztika közös nevével jelöli meg ezt a két irányzatot. Mindenesetre nagyon megtévesztő mind a két iránynak abszolút monizmusa. Az „én“ és a „más“ dualizmusa mindkét rendszerben feloldódik, csakhogy az immanens misztikában a hangsúly teljesen az „Én“-re, míg a transzcendens misztikában teljesen a „Más“-ra tevődik. Éppen ezért pozitív keresztények sosem tévesztik szem elől, hogy az immanens misztika alig-alig nevezhető vallásos álláspontnak, legalább is a kereszténység szempontjából, amelynek tekintete mindig a „Más“-ra (Istenre) van szegezve.

F. Heiler is ezen a nyomon jár, amikor csak két fő vallásos típust különböztet meg: *a)* a misztikus típust és *b)* a prófétai típust.¹ A misztikus típus alatt a transzcendens misztikust érti, amint ez a misztika lényegéről adott leírásából kitünik.² A prófétai vallás alatt pedig azt érti, amit mi evangéliumi dualistaálláspontnak jelöltünk meg.³

Heiler a két vallásos aktus között széles szakadékot lát, amit mi nem vagyunk hajlandók elismerni. Hiszen maga Heiler is jól meglátja, hogy a két típus közt a különbség csak ez: a misztikus az üdvnek „*beatus possidens*“-e, boldog birtoklója, Istennek boldog szerelmese. Míg az evangéliumi-prófétai lélek felismert büneiben kesereg Istennek elvesztett szeretete után. És Istennek való életközösségét nem tudja másképen helyreállítani, minthogy bizik benne, hogy

¹ F. Heiler. Das Geb. 1. 248 l.

² Heiler: i. m. 250 l. kk.

³ Heiler: i. m. 255 l. kk.

Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében.

Isten felemeli magához, még a bűnös, hűtlen lelket is. Ez a bizalom az evangéliumi hit.

Igaz, hogy a két álláspont más-más magatartást eredményez, amelyet a földi élet határain belül megváltoztatni nem áll módunkban. Az az ember, ki úgy született, hogy ebben az életben bűneinek tudatával kell az eget keresnie és megváltásáért kiáltania, az mindig, egész életében prófétai-evangéliumi lélek marad. Aki azonban azok közül a ritka emberpéldányok közül való, hogy színről-szinre élvezheti Isten közelségét már e földi életben, az transzcendens misztikus marad még akkor is, ha rövid időközökre kiesik is ennek a boldogító jelenlétnak közelségéből.

Tehát a két típus különbsége ez: Az egyik (a prófétai) birni szeretné azt, amit a másik bir. A cél azonban, mire vágyaik irányulnak egy és ugyanaz: maga az élő Isten. Ez a közös célgondolat nemhogy elválasztaná, sőt inkább összeköti, rokonságba hozza a transzcendens misztikát az evangéliumi vallásossággal. Innen van az, hogy az evangélium, továbbá Pál és János személyiségei át meg át vannak hatva misztikus, mélyebb életérzésekkel.

A két főtipusnak vannak még altípusai is, amelyek közül az evangéliumi altípusokat még meg fogjuk rajzolni, azonban előbb látnunk kell, hogy a vallásos aktus milyen viszonyban áll az emberi lélek többi értékaktusaival. Ez az utóbbiak közül az ismerés, a szeretet és a hatalom aktusait fogjuk a vallásos aktussal való viszonyukban megvizsgálni.

a) Már korábban láttuk, hogy az ismeret, bár fundálhatja a vallásos aktust, de ez utóbbi annál mindig több, mivel egészen új értékállásfoglalás rejlik benne. Most ehhez hozzátehetjük még azt is, hogy magának a vallásos ismeretnek is mindig olyan jellege van, hogy az transzcendálja a rendes ismerést, a mindennapi logika funkciókat. Más rendbe tartozik a vallásos „ismeret“, mint pl. a tudományok által adott igazságrendszer. Még pedig azért, mert a tudományokat az ember saját logikai erejével építi fel, míg a vallási ismeretekről úgy érzi a vallásos ember, hogy azok felülről „adatok“ s megpillantásuk mindig egy sajátos élmény, egy sajátos lelki aktus eredménye.¹ Jól látja Spranger², hogy a vallásos hit *nem a*

¹ Lásd Iván László: Világnézetünk válsága és a vallásos igazság. Ker Magvető. 1932. évf.

² Spranger: Lebensformen 246 l.

tudás kiegészítője, jól látja, hogy abszurdum az a tétel, hogy a hit világa ott kezdődik, ahol a tudás alábbhagy. Nem így áll a kettő viszonya. A hit nem arra való, hogy eltájékoztasson ott, ahol erőnk csekélységénél fogva már nem tudunk. Hanem a kettő helyes viszonya az, hogy *minden ismeretre* (a legpozitívabb matematikai vagy fizikai ismeretekre is) *ráeshetik az a felülről kapott fény, az a felsőbb ismeret, mely mindent de mindent a végső érték: az istenség sugárözönével borít be.* Lehet valaki nagyszerű tudós, akár ismerhetné valaki az egész mindenség elméleti struktúráját, hiánytalan lehetne a tudása, vallásos „ismerete“ még sem volna, ha mindezt nem tudná a végső, egyetemes értékkel kapcsolatba hozni, illetve ezt a kapcsolatot a vallási „ismeret“ aktusában megragadni. Ez a „vallási ismeret“ semmi egyéb, mint amit a vallások nyelvén „hitnek“ nevezünk s amelynek feladata nem az, hogy eligazítson ott, ahol már nem látunk, hanem az, hogy *uj, egészen sajátos fényt vessen épen azokra az ismeretekre, amelyeket teoretikus szemmel nézve különben egészen jól látunk.* Ezért „transzcendens“ a hit, a vallási ismeret, mert ezt a sajátos magatartást teoretikusan soha de soha el nem érhetjük, *még akkor sem, ha tegyük fel, mindentudókká lennénk.* A hit tehát a teoretikummal szemben egy arra visszavezethetetlen többletet tartalmaz, vagyis spontán aktusa a léleknek, amelyről a hívő, vagy az, aki annak részese lesz, mindig úgy érzi, hogy azt *kapta*, hogy az benne — ő maga sem tudja hogyan — de „megnyilvánult.“ Innen van az, hogy az igazi hívők az elméleti tudással, a filozófiával, de különösen a szofisztikával szemben nagy ellenérzéssel viseltettek, különösen ha ezek az ő hitbeli ismereteiket zavarták. A hit és tudás viszonyának felfogásában is többféle típus alakult ki, amelynek ismertetését itt mel'őznünk kell.

b) A vallásos ember igen gyakran jön érintkezésbe a szociális aktussal: a szeretettel. Ez szorosan összefügg azzal a ténnyel, hogy „mi azért szeretjük a másik embert, mert hisz az is értékhardozó, vagy értékkereső.“¹ Vallásos nyelven kifejezve: azért szeretjük egymást, mert a társunkban is megpillantottuk, hogy az üdvösségre van teremtve. A vallási szeretet alapja tisztán a kölcsönös lélegondozás, ezért a vallásos lélek mindig közösségre vágyódik, min-

¹ Spranger; Lebensformen 65 l.

Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében.

dig a közösségben éli ki legjobb erőit s ezért lesz buzgó egyházalapító, vagy egyházlátogató.

c) A másik társadalmi érték: a hatalom, az elsőbbség érzetének érvényesítése szintén erős vonatkozásban áll a vallásos értékkel. A vallásos ember a maga énjével, saját énjének értékeivel szemben kétféle magatartást foglal el.¹ Egyrészt összes értékeit kegyelemből kapottnak tartja s magát Isten eszközének érzi csupán s ez az eszközézés aláztatossá teszi a végtelen hatalommal szemben. De viszont él benne az a tudat is, hogy az ajándékokat azért „kapta”, hogy az istentelen erőkkel szembeszállva harcoljon az Isten gondolatáért. Az eszköziség aláztatásával szemben ugyancsak a hatalom aktusából táplálkozik a hősiességnek mindent lebiró roppant érzelme. Vagyis a hatalmi aktus két mozzanata: az istenség felé a megköttöttség, a vezetettek felé a teljes szabadság érzése, tehát a teljes aláztat és egyben a teljes uraság eggyéftűződő érzelme. Természetes, hogy a hatalmi érzés rejti magában a legveszélyesebb elemeket, amelyek, ha nem tisztán szellemiek, könnyen vezetnek politikai térre, vallásháborukra és vallási üldözésekre. Ezen mutatkozik meg leginkább a vallásos egyén, vagy az egyházalapító szellemi finomságának fokozata. Mohamedtől, a háborus fanatikustól a vallási üldözőkön keresztül nagy az út Jézus Krisztus és tanítványa Dávid Ferenc finom szellemi hatalomérzéséig, az erőszakosság teljes megvetéséig. Csak a teljesen kifinomult szellemek jutnak el arra a magaslatra, hogy az emberi lelkek felett való uralmat átengedik Istennek és magukat teljesen az Istenség eszközeinek tekintik és csak ennyiben tartják magukat elsőnek. Ez az érzés illik leginkább a mélyen vallásos lélekhez s ezt nevezhetjük karizmatikus hatalomérzésnek.

A vallásos embernek etikai indítékai is mások, mint a többi típusnak, de különösen mások, mint a teoretikus emberéi. Az elméleti ember pedáns, törvényeskedő, aki a cselekvésének mindig logikus elveket keres előfeltételül. És ezekhez igazodik inkább külsőlegesen kinossággal, mint belső odaadásból. Ezzel szemben a vallásos ember motívumai mindig a mélységből, a lélek bensőségéből táplálkoznak. Egyének szerint lehet változó a legfőbb érték tartalma, amire a vallásos lélek cselekvése elsősorban irányul, de minden vallásos típusnál közös vonás az, hogy mindegyik boldogan érzi,

¹ Spranger; Lebensformen 261 l.

hogy őt teljesen eltölti az Isten kegyelme, hogy az ő lelke meg van váltva, hogy ő teljesen felül van emelve az élet kicsinyes tülekedésein. Boldog, Istennel telt nyugalom, az üdvözültségnek földi előérzete az, ami az igazán vallásos embernél a cselekvéseknek igazi rugója. Ezt az érzést teremti meg az ima is, amely nem más, mint a vallásos erőtöbblet megszerzésére irányuló előkészület. Az ima teljeseége pedig éppen ennek a nagy nyugalomnak, ennek a boldog Istennel töltekezésnek, ennek az emberfeletti cselekvő erőnek elnyerése.

Az erő megtalálása, vagyis Istenre való rábukkanás s így a végső harmonia felfedezése nem egyformán történik a különböző vallásos lelkeknél. Mint ezt már *William James* is kifejtette, vannak kétszer született és egyszer született egyének. Kétszer születettek azok, akiknél ez a rábukkanás hirtelen, mintegy váratlanul tröténik, míg másoknál ez hosszadalmas fejlődés eredménye. Ez utóbbiak nem damaszkuszi fordulattal jutnak el a végső harmoniához, hanem lassan-lassan s ezért egyszerszületetteknek nevezi őket *James*. Teljesen erre az eredményre jut *Spranger* is.¹

A vallásos ember eddig történt leírása mellett még tovább lehetne folytatni a tipusalkotást más szempontból is. Pl. szembe lehet állítani az új értéket hozó prófétát, a hagyományhoz ragaszkodó emberrel, továbbá egy nagy személyiséghez (pl. Jézus) ragaszkodó típust szemben azzal, akinek semmi történeti „példakép“ nem kell és így tovább. Minket az egyénire bomlás ez esetei közül a következő érdekel. Azt láttuk korábban, hogy az evangéliumi vagy dualista vallásos típus a részértékekkel szemben igenlőleg viselkedik s azokat értékükben felfokozva az egyetemes érték (Isten) és az egyetemes értékérés (vallás) részeivé teszi. Már mostan az egyes részértékek többé-kevésbé előrenyomulnak és tulsulyba juthatnak a többiek felett s ezért erősen színezhetik a maguk színe szerint az egyetemes értéket is. Pl. a XVIII. század racionalizmusa merő teoretikumká akarta változtatni a vallást, a puritánok vallása erősen politikaí, hatalmi befolyás alatt állott, a görög-német klasszicizmus az Olímposzon kereste az isteneket és végül a felvilágosodás filantropiája Krisztust tartotta a leghasznosabb tényezőnek az emberiség életére nézve.² Már most mi úgy látjuk, hogy ez a részérték-be-

¹ *Spranger*: *Lebensformen* 266 l.

² *Spranger*: i. m. 272 l.

folyás nagy mértékben érvényesül minden vallásos embernél és nagy része van a vallási típusok megalakulásában. Annyira, hogy azt merjük állítani, hogy részérték befolyásától mentes vallásos ember, mintegy aféle egyetemes vallásos lélek nincs is. Ebből a szempontból csak Jézus Krisztus kivétel, kiből a vallásos léleknek minden vonása egyenlő tökéletességgel feltalálható.

De nem így követőinél. Már magában az ujszövetségi iratokban két főirány, két főtypus található fel, akiket egyes részértékek erősebben befolyásoltak s e két főtypushoz a kereszténység további történetében újabb és újabb típusok csatlakoztak.

Az ujszövetségnek a Jézus utáni korban előállott két vallásos főtypusa: *a páli és a jánosi típus*. Mondhatnók úgy is, hogy a tevékeny életerőt hangsúlyozó zsidó és az elvontabb jellegű, szemlélődőbb természetű görög típus.

- Pálnak főgondolata, hogy az istenség roppant hatalom, aki belenyul az egyes ember és a nemzetek életébe és azt maga felé irányítja olyankor is, amikor azok nem is akarják. Az ember ellenállhat, de Isten előtt ez nem jelent semmit. Amikor akarja mintegy kötélen vonszolja maga után az ellenkezőt, akit eleve elrendelt, hogy az ő országának legyen terjesztője e földön. Éppen így, a megdicsőült Krisztus is hatalommal rendelkezik a neki adott nép felett. Az egyén életében oly erővel jelentkezik, hogy az egyén végül így kiált fel: „élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.“ S kik azok, akik erre a boldog sorsra jutnak? Nem a futók, nem az akarók, hanem akiket Isten a maga hatalmával, a maga könyörületével kiválasztott és üdvözített. Ez a fölöttünk álló roppant nagyság, erő, a szépségnek, jószágnak, szentségnek teljessége foglyul ejt magának egyeseket s azoknak a lelkében felgyul a szeretet az ő Uruk és parancsolójuk iránt s az ilyeneknek, akik Istent szeretik, mindenek javukra vannak. Nem eshetnek ki Isten kegyelméből, mert Isten kegyelmébe (hatalmába) a maga jószántából senki sem juthat, de onnan el sem távozhatik senki. Pálnál Krisztus üdvözítése is Isten hatalmi ténye. Azért bocsátja ki az ő fiát, hogy vérét hullassa e világért s ez által az engesztelő áldozat által Isten hatalmi erejét e világ felé fordítsa. A keresztfán kihullott áldozati vérért könyörült Isten e világon, mert az volt az akarata, hogy az általa kiválasztottak szentek legyenek, ez pedig nem lehet másképp csak az által, ha a Krisztus halálába vetett hit nyomán Isten a hívőket megszentelte.

Tehát mindenütt roppant akarat feszül a világ fölé s ez az akarat indítja el az embert a magasságok felé. Isten az, aki munkálja bennünk mind az akarást, mind a munkálást jó kedvéből.

Nem kell tovább fejtegetni a páli gondolatot, hogy kimutathassuk, hogy benne a legszebben lehet szemlélni azt a vallásos embert, akit Isten *ereje*, Krisztus karizmatikus hatalma ejtett foglyul s aki e roppant nagysággal szemben végtelen kicsinek, sőt semminek érzi magát. A Keletnek irtózatos távlatai feszülnek ebben a nagy zsidó apostolban, a végtelen teljességnek és az abszolút semminek egymással szemben álló viharai száguldanak lelkén keresztül, míg boldogan meg nem tapasztalja, hogy a Végtelen őt, a semmit, Magához emelte és betöltötte.

János evangélista gondolkodó görög volt, ezezusi vén (presbiter), aki sokat tanult, sokat látott, sokat tapasztalt, de a világságot senki nem gyujtotta ugy meg a szivében, mint a Názáreti Mester, a József fia, aki lelkében Isten teljes ismeretét hordozta, vagyis az Istenről szóló egész tudománynak (logosznak) részese volt.

A görög ember tisztában volt azzal, hogy e világot elvek (*logoi*) tartják össze, melyeknek foglalatja az ész (*nous*, vagy egyszerűen *Logos*). És meglehetősen bizott is abban, hogy az ember eljuthat a világot formáló Logosz (ész) megismerésére, de tapasztalhatta, hogy csak töredékesen, csak emberi tökéletlenséggel. János ismerte fel, hogy a szellemi világot összetartó abszolút igazság: a szeretet teljesen megnyilvánult Jézusban, aki éppen ezért maga a szeretet ismeretének teljessége: a Logosz, a szeretet Logosza. És ő azért jött e világra, hogy a szeretet elvét (logoszat) e világnak ki nyilatkoztassa, mivel a világ eddig ezt csak tökéletlenül tudta megragadni, de Jézusban tökéletesen felismerhető. S mivel az istenség Logosza (értelme) a szeretet, amelyet a tökéletes ember-Jézus elnyert az Atyától s így ő is logosz, mert hiszen a logosz semmi egyéb, mint a végső realitásnak: az Istennek észbeli másolata, ahogy ma mondjuk lelki tükörképe. Isten észtevékenység által teremti meg és ragadja magához a világot s e megragadás céljából jelenik meg az ő létének értelme (logosza) Jézusban, akire nézve érhetjük el az élet értelmét: Istennek és az ő szeretetének *megismerését*. De ez a megismerés a „logique du coeur” rendjébe tartozik, nem száraz teoria, hanem a mindenüvé kiáradó szeretetnek az eredménye.

A jánosi gondolat a *megismerés és a szeretet körül forog* s ez a megismerés mindig hordoz magában bizonyos emberi vonást. Nem merőben az Istenre, az Isten hatalmi tényére van függesztve az egyén vallásossága, vagyis Isten felé fordulása, hanem az egyetemes logoszra, amely épp úgy tulajdona Istennek, mint az embernek, csak Istennek teljes mértékben, az embernek pedig csak oly mértékben, amint a logosz kijelentése és annak megtestesülése, azaz Jézus Krisztus által abból részesül. De eleve adatik a logosz egy része az embernek és minden embernek a születésekor. S csak a világosság felé fordulás, vagy tőle eltávozás dönti el, hogy világosság (Logosz) fiai, avagy a sötétség fiai leszünk-e.

Amint Pálnál az emberi életben megnyilvánuló felsőbb erő és hatalom van egészen misztikus szférába emelve, úgy itt Jánosnál a görög ráció, (logosz) a görög gondolat emelkedett földöntúli magasságokba és azon sult a világ lényegével: a szeretet Istenével.

Jánosnál az üdv is az ismeretből származik: *»Ez pedig az örökélet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent és akit elküldtél, a Jézus Krisztust.«* Ez a jánosi teológia középponti gondolata. Ebből a felfogásból hiányzik az engesztelő véres áldozat gondolata s épen ezt a hiányt volt hivatva pótolni a jánosi iskolából származó másik író, aki az általa írt első u. n. jánosi levélbe három helyen (1. rész 7. v., 2. rész 2. v., 4. rész 10. v.) szötte be a páli engesztelő áldozat gondolatát, de ez onnan teljesen kikiváncozik, mint össze nem illő, a levél egyéb részeivel. Ez a beillesztés már a páli felfogáshoz csatlakozott egyházi hatalom rosszálásának eredménye, amely nem jó szemmel nézte a görög-keresztény típus érvényesülését és így a jánosi iskola igyekezett magát úgy feltüntetni, mint amely szintén a páli a'apokon nyugszik.

Ugy gondoljuk, hogy a különböző keresztény típusok elemzését még tovább folytathatnók, hiszen azt teljesen kimeríteni sohasem lehetne, azonban nekünk meg kell elégednünk annyival, amennyi szorosan a mi tárgyalásunkhoz tartozik, amiért ezt az egész hosszadalmas előtanulmányt elvégeztük. Sez nem más, mint Dávid Ferencnek, a magyar unitárizmus atyjának a lelki megrajzolása azokkal az eszközökkel, amelyeket épen e megelőző tanulmány során nyertünk. Épen ebben a részben várakozik ránk a feladat, hogy kimutassuk, mennyire elhibázott az a kép, amelyet róla különböző neves írók alkottak s amely még — sajnos — az unitárius egyházban is el-

terjedt a XIX. században. Ez a század mindent jól tudhatott, csak egyet nem: a vallásos lélek mélységeibe behatolni. S így természetesen Dávid Ferenc alakját sem mérhette fel bármennyire erősítette is, hogy Dávid épen csak hozzája illik, épen csak az ő számára prédikált s épen csak ő tudja megérteni. Ennek épen az ellenkezőj: az igaz.

Dr. Iván László.

Lépcső-genezis.

Az embereknek egyszer kellett valami,
Amin az útja jejelé vigyen,
— Mert a titkos erő'c jeljelé lökik —
S amin ez emb.r nehá megpihen,
Ha sulya jelfelé röt.ön nő,
S a vág,ak után a jutásban megáll,
Hogy meg i e ölje a szivdobogás: .
Igy lett a lépcső !

Az örök emberi akarás,
Ez az ac.l-éső
Ott lebegelt a vágyak tengerén
Es szóit: legyen lépcső !

És megrezdül a kő s a fa,
A szikla és az erdők cserháda.
Irtó ütések alatt a véső
Nyögött, izott és remegtt,
De meglett: a lépcső.

S most b építve erősen egy helyre
Áll itt is, ott is egy-egy gyermeke.
Dacol az i övel, vinarra', s-ékel,
Rátipor naponta lábak ezere;
Emelkedik raj'a álmoz ezere;
Kit a mélységből üznek fel a vágyak,
Kit a maga ságból zudít le a bánat,
A koldus, a király mind rajta jár.
Emberélet kincsek n'ma, titkos öre
Maga az Isten is rálép a lép.sőre.

S e földön, — lá'od, — a legszebb lépcső,
Kit megérint az életnek mind:n rezdülése,
A művész, a k ltő.

Fekete Lajos.

Szenczi Molnár Albert.

1934 január 17-én mult háromszáz esztendeje, hogy a cluji unitárius eklézsia harangozó könyvébe feljegyezték: „Pulsatum est pro reverendo. Molnár Albert!” Az az ember, akinek lelki üdvéért néhány percre megkondultak a cluji unitárius templom harangjai, csendesen és egyszerűen távozott el az élők sorából járváuy és háboruk közepette és hogy milyen érték szállt vele korán a sirba, azt kortársai közül csak kevesen sejtették. Ki volt Szenczi Molnár Albert? Háromszáz év távlatáról nem lesz érdektelen felidézni emlékét ma, amidőn a társadalmi és nemzeti harcok könyörtelen világában oly könnyen megfeledkezünk nagyokról és kicsinyekről, élőkről és halottakról egyaránt. Milyen kor gyermeke volt? Mit adott a magyarságnak? Mik voltak életesményei? És mi maradt meg ma belőle? Ezek azok a kérdések, amelyek önkéntelenül ajkunkra tolnak?

Sokan Szencziben az erdélyiség előfutárját látják és szeretnék általa is a transilvanizmus mai bizonytalan hitvallását igazolva látni. Származására nézve Szenczi kétségtelenül erdélyi volt. Székely erdetét ő maga is büszkén vallja, de születése, nevelése, világfelfogása, eszményei távol állanak az erdélyiségnek nemcsak mai, de akkori értelmezéstől is. Élete olyan, mint egy színes film, amely magával ragad, lenyügöz és mindvégig rabjává teszi érdeklődésünket. Hadd peregtessük le szemeink előtt ennek az életnek gazdag filmjét. ahonnan nemcsak az ő, de sokszor mindannyiunk magyar sorsa is felénk tükröződik. Szenczi szülei székely iparos családból származtak. A szegény emberek vándorutját követve jutnak el a Felvidékre és telepednek le Szencz községben. Itt születik meg Szenczi Molnár Albert 1574 augusztus 30-ikán. Apja hat testvére közül csak őt tudja taníttatni, de csak nagy nehézségek árán. Szülőfaluja után Győrben, majd Gönczön és Debreczenben tanul tovább. Bolyongása már kora gyermekségében elkezdődik, az a nyomor hajtotta bolyongás, ami mögött nem a vagyonélvezetekre sarkaló aranycsilíngelése hallik, hanem az elnyomott szegénység tompa zokogása és hasztalan kö-

vetelő vágyódása gazdagabb, nagyobb, elérhetetlen életlehetőségek után. Szenczi élete fehér lapján mint kiálló vörös fonal húzódik át az a szegénység, amely osztályrészüln jutott nemcsak neki, de a későbbi századok minden korával megalkudni nem tudó magyar írójának. Osztályhelyzeténél fogva nem volt számára más felemelkedési lehetőség, mint a papi pálya. Papnak ment tehát. Tanul és tanít egyuttal. Még fel se serdül és már néhány forinttal zsebében Németországba indul. Csak 16 éves, de a nyugat gazdag kultúrája magával ragadja a magyar pusztai fiát és a hosszú gyaloglás alatt délibábokat rajzol fáradt szemei elé. Kielégíthetetlen tudományszomj hajtja Szenczit Németországban városról városra. Fialat lelkesedésében nem ismer akadályokat. Csak a célt látja maga előtt és a nehézségeket bátran próbálja legyőzni. Egy darabig a kint tanuló magyar fiúk segítik, majd ismét nyomorban él. E sötét, lelket és hitet ölő szegénységben érkezik hozzá szülei három forintja, amit azok nagy nehézséggel kölcsön vettek, hogy fiuknak egy a falujokon átmenő diákkal elküldjék. „Értem állapotod felől mit irtál, írja a kíséző levél, hogy nagy szükségben vagy, köllene segítségül lennünk, tartoznánk veled, de itthon mostan oly nagy szegénységben vagyunk, hogy megmondhatatlan dolog.“ Szenczinek ez a levél és a küldött három forint, a szülői szeretetnek eme gyönyörű jele, bizonyára jobban esett, mint a főurak és gazdag diákok kegyességgel feléje vetett morzsái. Lassan-lassan azonban beletörődik sorsába és az élet asztaláról félretaszítottak mindenbe belenyugvásával nézi saját élete el nem muló szegénységét. Örvend, hogy kint van és tanulhat. Örvend, hogy új világot láthat, könyveket olvashat és magába szívhatja egy olyan világ levegőjét, amiben hite szerint még szegényen is érdemesebb élni, mint ezer sebből vérző hazájában, amelyet csak a nyugati kultúrával, tudással és hittel vél megmenthetni. Kíváncsiságtól hajtva bejárja csaknem az egész Németországot. Megfordul Svájcban és Olaszországban is. Érdekes a római útja, ahol protestáns létére összebarátkozik és a magyar életről beszélget el a Collégium Hungaricum papnövendékeivel. Sokan szeretik és segítik. Később biztos életlehetőségek is kínálóznak számára, de őt a megismerés láza hajtja, nagy és el nem végzett feladataira gondol és megy tovább a tudnivágyás ösvényein. Heidelberg, Strassburg, Amberg, Hanau, élete tovatűnő állomásai. Hire egyre nő, tudományos munkássága lassanként biztosítja megélhetését. De hiába

hívják ezuttal is haza, őt sem a jó állás, sem a révbejutás lehetőségei nem csábítják. Ugy érzi, hogy külföldön többet tud használni a magyar ügynek, mint otthon. Egyik fordítását a másik után adja ki és nagy protektorai, Hesseni Móric fejedelem és Bethlen Gábor révén lehetővé válik a nyugodt továbbmunkálkodás is. Egy reménytelen szerelem ellefejtett szenvedései után megházasodik, hazajön, majd felesége kérésére ismét visszaköltözik Németországba és ott vállal állást. A sors iróniája, hogy a törököktől féltő német asszony hazája kevésbé tud biztonságot nyújtani, mint a barbár Hungária. Tilly katonái Szenczit megkínózzák, mindenét elrabolják és csak a könyveit hagyják meg. Bethlen Gábor hívására végül hazaköltözik 1629-ben. Clujon él és a régi feljegyzések szerint adósságokkal küzd. De azért dolgozik buzgón tovább, ír, fordít és másokat lelkesít, míg végre az 1634-es járvány őt is elragadja az élők sorából.

Szenczi Molnár Albert nevét az irodalomtörténet elsősorban zsoldárfordításaiért örökitette meg. A németeknél, franciáknál és az angoloknál is egy-egy nagy klasszikus lefordítása, vagy teológiai mű megírása jelentős esemény volt. De annál inkább nagy esemény volt ez nálunk, ahol jóformán minden hiányzott még és a fordítónak ezen felül sokkal nagyobb nehézségekkel is meg kellett küzdeni, mint a nyugati nagy répeknél. A nehézségeket növelte a török, német és a katolikus elnyomás is, amely a nemzeti alapon álló protestánsizmus sorsát, fejlődését és megmaradását állandóan bizonytalanná tette. Különbösen is Szenczi abban a korban él és dolgozik, amelyik egy század elért eredményeit próbálja háborúk és ellenerők felkelésével rombadönteni. Ebben a zavaros, reménységgel és csüggedéssel, felemelkedéssel és visszaeséssel teli korszakban, ahol nemzetek, vallások és társadalmi osztályok vívták élet-halál harcukat, a tudós munkája háttérbe szorult. Irónak, tudósnak lenni hősiesség volt, de ezt a hősiességet csak az utókor méltányolta. A harmincéves háború viharaiiban élő Szenczi érzi a kor nyomasztó levegőjét, de tanít és tanul, nem csügged soha el. A késői humanisták lángolása hevíti és nem tud kora elfogultságában teljesen elmerülni. Rómában megcsodálja a katolikus középkor művészi emlékeit, Prágában katolikus tudósokkal barátkozik össze és a nagy Kepler vendégszeretetét élvezi. De hitét momentán anyagi előnyökért mégsem bocsátja áruba. Hiába ígérnek pénzt, állást, hogy Bécsbe menve, legyen katolikussá. Szenczi, hogy a csábítás lehetőségeitől is megóvja magát, inkább

visszafordul a bizonytalan, régi élet felé, de világfelfogását és hitét nem adja el. Humanizmusa nemcsak az embereket szeretteti meg vele, de elsősorban saját, amelyet úgy is, mint protestáns és úgy is, mint külföldön élő magyar egyaránt szolgálni kíván. Ez a szolgálat elsősorban egyházának szól, amelyet a tudomány harci-eszközeivel akar ellátni, de sohasem azért, hogy másokat támadjon és lekicsinyeljen, hanem azért, hogy elnyomott egyházát megvédje, megerősítse az ellenreformáció viharával szemben. Legjelentősebbek és hatás szempontból egész tudományos munkásságából legmaradandóbbak zsolnárfordításai. A Biblia mellett Szenczi Zsolnárai érték el a magyar könyvek közül a legtöbb kiadást. Háromszáz év óta milliók és milliók énekeltek zsolnárait és nem egy magyar író költői képzeletét indították utra Szenczi ódon fordításai és zamatosan magyar nyelve. Az ének nagy hatalmát a protestánsizmus épügy felismerte, mint később minden nagy szellemi áramlat, amely a maga érdekében tömegeket akart megmozdítani és eszméi megvalósítására utnak indítani. Az ének hatalma sokszor nagyobb volt és ma is nagyobb, mint akár a fegyvereké, vagy a tudósok érveié. Magával ragad, lelkesít, felemel és lesújt, bosszút ígér és megváltást, de csak annak, aki a zene kollektív hatalmát igazán átérzi. Ezt a nagy hatalmat, az emberi lélek irracionális feletti uralkodási lehetőséget ismerte fel Szenczi akkor, amidőn külföldön látta a jó énekek tömeghatását és elképzelte annak erejét egyháza és nyelve védelmében. Zsolnárfordítással már előtte is sokan próbálkoztak. Legkiemelkedőbbek Gálszécsi István prózai fordításai 1536-ból, Benczédi Istvánné 1548-ból. Heltai, Sztárai és Batizi is kísérleteztek, de nem nagy eredménnyel. Fordításaikból hiányzott a költői erő, a jó dallam, mely magával tudna ragadni és felemelni bennünket. Szenczi fiatal korának a zsolnárfordítás az első álma. Megküzdeni a fordítás nehézségeivel, beletörni a magyar nyelvet az idegen versformák bilincseibe és új versformákat alkotni, mint olyan nehézségek, amikkel előtte sokan próbáltak megküzdeni, de kevés eredménnyel. Könyve bevezetőjében sokat is panaszkodik emiatt. Nem állottak előtte mintaképek, ő volt az uttörő, neki kellett egyedül szembeszállni az elmaradott nyelv ezernyi nehézségével. A feladat jórészt sikerült is. Szenczi Molnár intuíciója áthidalta a verstan és a feladat kötöttségéből folyó nehézségeket és óriási léptekkel vitte előre a magyar költői nyelv ügyét. A siker nem is maradt el. Zsolnárai a magyar protestánsizmus fenn-

maradásában legalább is olyan szerepet játszottak, mint néhány száz év teológiai szobatudósainak összes könyvei.

Többi fordításai szintén vallásos célt szolgáltak. Kálvin Institutio fordítása hatalmas nyeresége volt az akkori magyar protestáns tudományosságnak. Biblia fordításai szintén el voltak terjedve. De ezeken kívül egész sereg kisebb-nagyobb művet is lefordított, köztük olyanokat, amiknek a terjedelme jóval meghaladta az ezer oldalt. Összes fordításai tizezer oldalnál többet tesznek ki és mindehhez vegyük hozzá az állandó nyelvi nehézséget, ami a tudományos szavakban akkoriban oly szegény magyar nyelvet csaknem képtelenné tette a nehézkes német gondolkodás és kifejezési mód utánzására és átültetésére.

* * *

Szenczi Molnár mint fordító kénytelen volt nemcsak az idegen nyelvekkel: a latinnal és a némettel foglalkozni, de elsősorban azzal a nyelvvel is, amelyre át akarta ültetni a hitének, világfelfogásának egy-egy meggyőző dokumentumát. Mint minden fordító, öntudatlanul ő is nyelvész. A nyelvtudomány természetesen e korban még kezdetleges és fejletlen volt. Csoda-e, ha olyan hibákat követ el, amelyekre a ma embere mosolyogva tekint? Jancsó Benedek szerint Szenczi Molnár nyitja meg a XVII-ik század magyar nyelvtudományát. A nyelvtudomány az ő korában elsősorban gyakorlati célokat szolgált. A humanizmus megszűnése után ismét a teológiai életfelfogás lett urrá mindenütt. Ez a felfogás mindent az egyház haszna és érdeke szempontjából néz. A kortól magát soha függetleníteni nem tudó tudomány pedig és eként a nyelvtudomány is gyakorlati célokat szolgál. A „nyelvmesteri“ szempont a fontos, nem pedig a tudományos vizsgálódás, a nyelv multjának, szerkezetének, élettörvényeinek kutatása. Nyelvészé tehát az lett, akinek valamilyen szempontból szüksége volt a nyelvtudományra, mint segédeszközre. A humanizmus nyelvtudományával szemben Szenczi Molnár korának nyelvtudománya nagy visszaesést jelent. Szenczi Molnár hibái is jórészt ebből magyarázhatók. Szenczi Molnár Melaughton tanítványát Goropiust követte, azt a Goropiust, aki többek között olyan nyelvtudományi problémákkal is foglalkozott. hogy vajjon a paradicsomban milyen nyelvet beszélnek? Szerinte a magasabb égi szférákban hollandi nyelven társalognak egymással az angyalok, de állításait kételkedéssel fogadták úgy a franciák, mint a többi népek tudósai,

akik nem nézték jó szemmel a holland nyelv ilyen irányu terjeszkedési óhaját sem.

A hasznossági elv vezette Szenczi Molnárt, hogy a külföldiek számára magyar nyelvtant írjon. Könyve előszavában elismeri, hogy a magyar nyelv nem nagyon érdekelheti a külföldet, de mégis — írja — aki a „törököket akarja tanulmányozni“, vagy aki katonaként jön Magyarországra, annak az ő könyvére föltétlenül szüksége lesz.

Hires munkája: latin-magyar szótára is. A latin nyelv universalitásának korában Szenczi Molnár szeretné, ha honfitársai minél könnyebben megtanulnák a kultúra és a nemzetközi élet közös nagy nyelvét, azért ír szótárt. Kézikönyve annyira el volt terjedve, hogy azt még a mult század elején is használták. Szenczi Molnár nagy hibája, hogy ugy itt, mint többi munkáiban, ahol a magyar nyelv fejlődésének törvényeivel foglalkozik, mintául mindig a latin nyelvet veszi és nem igyekszik anyanyelvének sajátos törvényeit kikutatni. Tévedését még kora sem magyarázza mindenben, mert Sylvester már jóval előtte helyesebb utakon járt. De Szenczi Molnár Sylvester könyvét nem ismerte, az akkori nehéz viszonyok között külföldön ritkán jutott magyar könyvhöz és így kora magyar irodalmi és tudományos próbálkozásait is csak kis részben ismerte.

Gazdag egyéniségéből, a dolgokat és embereket átfogó életismereteiből fakadt messzanizmusa is, az a nagy szeretet, amellyel a nevelés ügye iránt volt. A nevelés eszméje mindig azokban a korokban volt igazán jelentős, amelyek eszményeiket komolyan vették és világfelfogásukban tovább akartak folytatódni a késői nemzedékek életszemléletében is. A vallási harcok kora épugy, mint ma a világnézeti és osztályharcok százada komolyan vette elveit, életfelfogásának terjesztésében, egyben megegyezett, hogy a jövőért és a hatalomért vívott harcban az ifjúságra, mint legfőbb harciesszközre támaszkodott. Protestánsok és katolikusok egymással versenyezve próbálták meghódítani az ifjúságot. Szenczi Molnár az iskolák szeretetét már protestáns őseitől örökölte, de a hagyományt kora szellemeivel felfrissítve adta és fejlesztette tovább. Az elmaradott magyar viszonyok között hiányoztak az akkori nyugati értelemben vett nevelő intézetek és elavult, hiányos volt nevelési rendszerünk. Szenczi Molnár mindez ellen küzd és ő az első, aki a magyar nőnevelés ügyére felhívja kortársai figyelmét.

Végül Szenczi Molnárnak még egy érdemére kell rámutatnunk, amelyről eddigi életrajzírói megfeledkeztek. Ő az első komoly előfutárja az irodalomtörténetírásnak. Vannak tudományok, amelyeknek kifejlődése, öntudatosodása, tudománnyá válása csak a legujabb időkre esik. Ilyen az irodalomtudomány is. De mint minden tudománynak, úgy az irodalomtörténetírásnak a csirái is, már a legrégebb időkre nyulnak vissza. Máté Károly „Irodalomtörténetírásunk kialakulása“ c. tanulmányában a Cwittinger előtti kísérletekkel foglalkozva, érdekesen emeli ki Szenczi Molnár érdemeit a „historia litteraria“ megteremtése terén. Szerinte öntudatlanul, miként a külföldön, úgy nálunk is meg volt az íróknak és tudósoknak az a törekvése, hogy élő vagy halott társaik emlékét az utókor számára megörökítsék. E tudománynak még nem nevezhető irodalomtörténetírás sírversekből, gyászbeszédekből, ajánlásokból, a könyvek előszavaiból, vagy az egyes írók összehasonlításából állott. Az irodalomtörténetírás modern formáját leginkább az írók vagy műveik összehasonlítása közelíti meg, bár az az összehasonlítás nem tudományos célt, hanem az egyes művek terjesztését szolgálta. Máté szerint: „Szenczi Molnár vallomásai és ajánlászai rendkívül fejlett irodalomtörténeti gondolkodásról, kiváló történeti érzékről tanuskodnak s ezzel kapcsolatban az írói öntudatnak már kétségtelen jeleit tüntetik fel. Szenczi Molnárnak majd minden munkájában megjelenik az irodalmi szemle és ennek alapján meglehetősen tiszta képet nyújtunk a XVII. század irodalomtörténeti ismereteiről. Ezekben a szemlékben beszél a kodexekről, a régi magyar könyvekről, áttekinti a zsoldárirodalmat, zsoldárfordításokat, elősorolja a reformáció munkássait s ismerteti a prédikációs könyveket.“ Ilyen pl. a *Postilla Scultetica* ajánlása, vagy a *Zsoldárfordítások* előszava, ahol ismerteti az addigi fordításokat és megjegyzéseket tesz rájuk. Irodalomtörténeti érzéke nagy műveltségéből és a külföldi irodalmak alapos ismeretéből fakadt.

És most hadd foglaljuk röviden össze jellemének és életének gazdag tanúságait. Szenczi az utolsó nagy magyar humanista, aki egy kiváló világ lelkét őrzi a magáiban és mintegy összeköti a XV. század szellemét a XVIII.-ikével. Sokoldalú és alapos. Az élet és tudomány minden vonatkozása, szépsége érdekli. Szizifuszi munkákra vállalkozik s az elvállalt feladatot véghez is viszi. Helyesen állapította meg róla Négyesi, hogy „az irodalmi szenvedélynek tán

Ő az első rabja magyar fajunkból, a tanulás és tanítás vágyának, a művelődés és írás szeretetének páratlan megtestesülése és önfeláldozó mártirja. "Költő, tudós és igaz ember egy személyben, de a szépség és igazság ellentétében az utóbbi mellett foglal állást. Fordításában is a hűséget tartja fontosnak, nem a szépséget. Zsoltárfordításai előszavában írta: „Nagyobb gondom volt a fundamentumbéli igaz értelemnek fordítására, ha nem a sorok ékesgetésére.“ Jelleme szilárd és ingathatatlan. Amikor Bécsben állás várna rá, ha katolikussá lesz, ő visszafordul és naplójába utólag ezt írja: „én el nem mentem, mert nem akartam próbára vetni Krisztusban való igaz hitömet.“

Égészséges paraszti életfelfogásából folyik az élet határtalan igenlése. Szenvedés, nyomor, nélkülözések csak fokozzák élet erejét és kitartását. Székely vére még jobban növeli nyomor által hajszolt vándorlási kedvét. Ő az első nagy magyar nyugatos, akit Adyhoz hasonlóan megejt a nyugati kultúra varázsa és lelke örök vágyódással vergődik Kelet és Nyugat között. Bujdosása lelke nyugtalan ujat kereséséből fakad. Tanulni és tanítani vágyik, de mindig újat és más. Kulturkövetnek érzi magát, aki jobban használ nemzetének és vallásának, ha külföldön marad. Életén áttekintve 43 esztendejét merő „bujdosásnak“ nevezi, magát meg „csavargónak“, aki jót akart, de nem mindig sikerült azt el is érnie. Látta kora végzetes ellentéteit és alkalma volt a legnagyobbakkal is megismerkedni. Sorát nemzete soisával hasonlítja össze. Egy nagyobb nemzet boldogabb életviszonyai talán az egyik legnagyobb humanistát alakították volna ki belőle. De mert magyarnak született, kicsiny nemzete szűk lehetőségei között nem nyílt számára nagy út. Nagy és halhatatlan érdeme, hogy a magyar nyelvet fordításával óriási lépésekkel vitte előre és ezuttal a latin nyelvvel szemben az anyanyelv törhetetlen bajnoka lett. A magyar nyelv óriási lehetőségei csillannak elénk fordításaiból, lehetőségeit ő csak megálmodta, de amiket csupán a XIX-ik század válthat valóra.

Szenczi Molnár Albert nagy munkásságából minden kor más és más emelt ki. Hitsorsosai és kortársai a zsoltárfordítót ünneplik benne. A paedagogia és nyelvészet előfutárját látja Molnárban. A mai kor pedig felfedezte a halott művek mögött élő nagy humanistát is. Hogy melyik nagyobb benne, azt nem célozom eldönteni.

Ma már munkássága irodalomtörténeti érték csupán. Korában

élő valóság volt, a haladás, az előremenés, a megnemalkuvás zászlóvivője. Könyveit hordókban csempészte hazájába, mert az akkori Európa elfogult vallási és osztálygyűlölete a haladás gondolatát épügy bilincsbe verte mint ma. Élete mérlegét fellállítva Bisterfeld méltón írhatta sirverséül

„Musa mihi favit, sed non Fortuna fuitque

Teutonia auxilium, sed Patria exilium.“

„Múzsza kegyelt, nem a sors: Német föld ada otthont

A haza én nékem számkivetés vaia csak.“

Ez a sirvers minden igazi nagy és haladó magyar sirverse lehetne. Mert jutott ugyan morzsa Szenczinek is a gazdagok asztaláról, de ha a földi munkásságot igazságosan jutalmaznák, akkor bizonyára ő állott volna a megjutalmazandók első sorában.

Munkás élete példa és utmutatás lehet számunkra, hogy csak az az író és tudós igazán nagy és tarthat számot a fejlődés előmozdítására, aki a korával, életkörülményeivel és a ránehezedő, elnyomással szemben is a mindenkori haladás ügyét szolgálja!

Dr. Jancsó Elemér.

Pályázati hirdetés.

Az Unitárius Irodalmi Társaság új pályázatot hirdet Jakab Elek élet- és jellemrajzának megírására, különös tekintettel munkásságának unitárius vonatkozásaira és jelentőségére. A pályamunka 3–5 nyomtatott iv terjedelmű lehet s gépirással vagy olvasható, idegen kézírással és jelígével 1936 június 1-éig adandó be S. Nagy László főtitkárhoz (Cluj, Calea Marechal Foch 43. sz.) A pályadíj 5000, azaz ötezer leu.

Cluj, 1935 április 9.

S. Nagy László
főtitkár.

Vári Albert
elnök h.

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése.

Az Unitárius Irodalmi Társaság folyó évi március hó 30-án tartotta meg 1934. évi közgyűlését a kollégium helyiségében dr. Ferenczy Géza elnöklete mellett. Dr. Ferenczy Géza megelőző hasábjainkon közölt s részleteiben is gondos és mindenre figyelő elnöki megnyitója után S. Nagy László terjesztette elő a mult év munkásságára vonatkozó főtitkári jelentését, amely részletesen beszámolt a mult év irodalmi eseményeiről s amelyet kivonatosan itt is ismertetünk :

Az Unitárius Irodalmi Társaság munkássága az 1934. évben rendkívül sulyos körülmények között indult meg. Bármilyen hihetetlennek hangzik első pillanatra, a miniszterelnök év végén történt meggyilkolása s az ezt követő állambiztonsági intézkedések rányomták bélyegüket a Társaság életére is, nagymértékben hallgatásra kényszerítették s emiatt felolvasó üléseink megtartását ez évben mellőznünk kellett. Még egy szomorú esemény ért mindjárt az év elején: január hónapban elhunyt Csifó Salamon, éppen akkor, amikor ígéretét birtuk már, hogy a jövőben tevékenyebb munkásságot fog szentelni Társaságunk javára. Ezek a kedvezőtlen események lehangoltságot idéztek fel pillanatnyilag, de aztán a kötelességteljesítés tudata felülemelkedett a nyomottságon s február hónapban megpróbáltuk cselekvőbb életbe kezdeni.

Február 6-án tartott választmányi ülésünkön dr. Ferenczy Géza főgondnok, áldozatkész elnökünk kiegészített pályadíjára kiirtuk Jakob Elek életrajzának elkészítését. A pályázat határidejét 1935 március 1-re tűztük ki. A tevékenyebb munkavágy során március hónapban újabb s örvendetes esemény adott biztató erőt számunkra. A Petőfi Társaság levelezőtagjává választotta Gyallay Domokost s a választás folytán rááramló fényből néhány sugár biztatóul Társaságunkra is vetődik.

A szellem és életerő tovább égő lángja ezután már gyakrabban lobbant fel. Megjelentettük Erdő János összeállításában a Keresztény Magvető új tárgymutatóját, az év folyamán pedig mind

sűrűbben megjelent könyvek sorozata már bizonyosságot tesz amellett, hogy Társaságunk az adott lehetőségek között valóban igyekszik eszmei célját teljesíteni s ha ezidő szerint több anyagi módot nem is nyújthat, de fenntartja, ápolja, kialudni sohasem hagyja azt az unitárius szellemet, amelynek hitünk szerint világotlania kell s amelynek minél szélesebb területen kell hordoznia fényét.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy egyházi sajtónk is törés nélkül végezte mindenik lapjával a maga feladatát, sőt az Unitárius Közlöny külön zenemellékletet is ad ki, az Unitárius Naptár nagy példányszámra emelkedett, a fiatalság pedig a Kévekötésben egyre komolyabb és rendszeresebb munkát végez, az Unitárius Egyház és Unitárius Szószék öntudatosan tölti be hivatását, a legtárgyilagosabb igazsággal kell megállapítanunk, hogy az unitárius eszme él, dolgozik, erőt feszít irodalmi téren is s hogy az a cél, amelyet az Unitárius Irodalmi Társaság tűzött maga elé, egyre eredményesebb és dúsabb termést érlel nemcsak hitelveink, de az egész erdélyi és egyetemes magyar művelődés szolgálatában és hasznára is.

A főtitkári jelentés után Vári Albert ismertette a Keresztény Magvető helyzetét, a következő részletes jelentés alapján:

„A mai idők az irodalmi törekvéseknek nem igen kedveznek. Nem különösen az olyan magasabb eszményi célokat szolgáló irodalmi törekvéseknek, aminőket a mi Keresztény Magvetőnk is, a mult hagyományaira támaszkodva, állandóan a szemei előtt tart. Ma az emberek az anyagi világ igényei, gondjai és törekvéseivel sokkal inkább el vannak foglalva, mint hogy a nyugodt szemlélődést és mérlegelést igénylő szellemi fejtegetésekbe belemélyedni tudnának. De kimerült idegeink sem engedik, hogy a lelki élet magasabb kérdései körül hosszasan időzzünk, hanem újabb és újabb területeket keresünk és folytonos kísérletekkel tékozoljuk fogyatékos erőinket. Ez az oka és magyarázata annak, hogy amíg a krajcáros lapok különböző szenzációs híreit mohosággal falja a közönség, addig a tudományos célokat szolgáló folyóiratok kivágtatlanul és porosan hevernek. Amiből az is következik, hogy az olvasók számával arányosan csökken az előfizetők száma s így a mai nehéz időkben fenntartásuk hova tovább nehezebbé válik.

Mindezeket a megállapításokat sajnálattal tapasztaltuk az utóbbi évek alatt a Ker. Magvetővel kapcsolatban is. Igaz ugyan, hogy kitűzött programunkat megvalósíthattuk. Igéretünket beválthattuk.

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése.

Folyóiratunk minden két hónapban a beígért három iv terjedelemben megjelent. Ugy, hogy évenként 276 oldalon 18 nyomtatott ivvel gazdagítottuk az unitárius irodalmat. Azonban ez nem azt jelenti, hogy célunkat elértük volna. Ezzel még csak a régi' alapon állunk. De fejlődés és haladás nem tapasztalható.

Még így is nagy küzdelembe kerül a folyóirat anyagi ügyeinek rendezése. Az előfizetők száma állandóan apad. Ujabb előfizetők pedig egy általán nem jelentkeznek. Amíg a multban, minden intelligens unitárius ember erkölcsi kötelességének tartotta, hogy előfizetésével sőt pártoló díjával az unitárius irodalmat elősegitse, addig ma — tisztelet a kivételeknek — különböző ürügyek alatt kilépnek az előfizetők sorából. A rossz gazdasági helyzet sok mindent megmagyaráz. De mégis, hogy éppen avval kezdje valaki a takarékoskodást, hogy megfossa magát a szellemi tápláléktól s elszakadjon egyháza és vallása kultur-közösségtől, ez mégis érthetetlen. Pedig a valóság sok esetben ez. Sajnálattal bár, de mégis ki kell mondanom, hogy erdélyi tanítóink közül egyetlen egy sincs az előfizetők sorában. Az egyházközségeknek a párochiális könyvtárak részére egy ideig küldöttük, elfogadni elfogadták, azonban többszöri felszólításunkra sem fizettek, úgy hogy a tetemes hátrálék miatt több helyen be kellett szüntetnünk a küldést. Világi embereink között vannak, akik rendszeren támogatják törekvéseinket, de bizony ezen a téren is keletlen tapasztalataink vannak. A lelkeszi kar — néhány kivétellel — hivatása magaslatán áll s látja azt a fontos hivatást, amelyet ez a folyóirat betölt egyházunkban. Súlyos anyagi helyzetében is meghozta és meghozza áldozatát irodalmunk oltárára.

Itt különösen elismeréssel említem fel Dr. Tóth György budapesti kúriai bíró afiát, aki Magyarországon Dr. Ferenczy Géza elnökünk buzdítására hatásos és sikeres agitációt fejtett ki a folyóirat érdekében, aminek eredménye lett vagy 30 előfizetés.

Miután a nagyobb hátrálékosokat töröltük az előfizetők közül, mivel a hátrálékok állandó növelését jónak nem láttuk, most a folyóirat 300 példányban jelenik meg. Ebből küldünk az angol és amerikai egyesületeknek, intézeteknek és íróknak tisztelet példányokat, különböző folyóiratoknak cserepéldányokat és ingyenesen néhány missziói példányt. Az így megmaradt példányokért sem kapjuk meg rendszeren az előfizetési díjakat. Ugy, hogy a rendes előfizetők száma a 180 - 200-at nem haladja meg.

Hogy tudjuk hát ilyen körülmények között fenntartani a folyóiratot? Ugy hogy a szerkesztés és adminisztrálás munkáját teljesen díjtalanul végezzük. Az írók sem kapnak semmi tisztelet díjat. Sőt ha egyik vagy másik dolgozatából különnyomatot kíván, annak a költségeit maga hordozza. A pénztárnok is teljesen ingyen végzi a számadással járó feladatokat. Csupán Nagy József tanító kap a címzésért és a postai szétküldésért számonkint 100 leit, tehát egy évre 600 leit. Ezen kívül az összes előfizetési díjakat a nyomdai és posta költségek emésztik fel. Így is örvendünk, ha nem kell az U. I. T. alapjaiból ráfizetni. A postával sok kellemetlenségünk és tárgyalásunk volt. A végén mégis megvonták azt a kedvezményt, hogy mint folyóiratot, hirlapi tarifa szerint szállítsák azon a címen, hogy a postai szabályzat szerint csak az tekintendő folyóiratnak, amely minden hónapban megjelenik.

Ami a folyóirat szellemi részét illeti, arra nézve nem sok jelenteni valóm van. Amint eredeti programmunkban is jelzve volt, két szélsőséget kerülni óhajtunk. A destruktív, a romboló munkát és a megcsontosodott konzervatívizmust. E két szélső határon belül szabad teret engedünk minden építő és fejlesztő megnyilatkozásnak s főtörekvésünk az, hogy a legjobbat adjuk. Igaz, hogy e tekintetben az írók belátására is vagyunk utalva, mert fizetni nem tudunk s ezért nagyon nem is rendelkezhetünk. Legfennebb az irányítás és tanács lehet a szerkesztő feladata és kötelessége.

Vannak, akik kifogásolják a hosszabb s különösen a folytatásokban megjelenő cikkeket. Igaz, hogy a folyóirat népszerűségének jelenleg hasznára volna, ha rövid s a mindennapi élettel kapcsolatos aktuális cikkeket hozhatnánk. Azonban tekintettel arra, hogy ez az egyetlen folyóiratunk, amelyben tudományos kérdéseket fejtegethetünk, amelyeknek beható tárgyalása nagyobb teret vesz igénybe, tekintettel arra, hogy a Keresztény Magvető nem csak a jelennek, hanem inkább a jövőnek szól: nem zárkozhatunk el a terjedelmesebb dolgozatok közlése előtt sem. Magam sokszor tapasztalom, hogy mennyi haszna van a régebbi kötetekben megjelent egy-egy folytatásos dolgozatnak, amely egy tudományos kérdést behatóan tárgyal.

A Keresztény Magvető füzetei címen az utóbbi évben a következő füzetet adtuk ki: Dr. Boros György. „Vallásos szokások és szertartások az unitárius egyházban.”

Végül köszönetet mondok azoknak a munkatársaknak, akik

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése.

dolgozataikkal felkerestek és azáltal gazdagítani kívánták irodalmunkat. Kérem továbbra is szives támogatásukat; mert az írás és a betű az, ami korunk szellemét megőrzi az utódok számára és egy tisztább és jobb jövődjét egyengeti. Az olvasókat pedig arra kérem, hogy ne sajnálják az áldozatot az egyházi irodalomtól, hanem térjen vissza az a régi unitárius szellem, amikor minden intelligens unitárius ember erkölcsi kötelességének tartotta a Keresztény Magvetőre előfizetni.

Kérem jelentésem szives tudásul vételét.“

Ezután Hadházy Sándor pénztáros tette meg jelentését a pénztári helyzetről. Bevétel volt 1934-ben 355.886 leu, kiadás 46.536 leu, maradvány 309.350 leu. A társaság vagyona takarékpénztári könyvekben és készpénzben 311.335 leu, amelyből a gazdasági helyzet folytán érzékeny veszteség érheti a Társaságot. A számadást Vári Albert alelnök felülvizsgálta és rendben találta. Az 1935. évi költségelőirányzat a következő: Bevétel Keresztény Magvető előfizetési díjában 40.000 leu. Kiadás Keresztény Magvető kiadási költségeire 40.000 leu.

A közgyűlés a jelentéseket, valamint a pénztári számadást és a költségelőirányzatot elfogadta.

A Jakab Elek életrajzára kiírt pályázat eredményét Benczédi Pál ismertette. Egy pályamunka érkezett be: „Első nagy kötelességünk . . .“ stb. (Locke) jelisével. Bírálok szerint a pályamunka Jakab Elek életét és munkásságát krónikás modorban, évről-évre tárgyalja. Ami magát az élettörténetet illeti, azt többé-kevésbé sikerült megoldania, de töubet szeretnénk látni Jakab Elek egyéniségéből, lángoló lelkéből. Munkásságát ismerteti, de nem ad róla általános, összefogó, jelentőségét megmutató áttekintést. Adós marad Jakab Elek értékelésével is, valamint unitárius történetírói fontosságával. Az összegyűjtött anyag és szerző szorgalmas munkássága megérdemli az elismerést, de a pályázat célkitűzése, valamint Jakab Elek jelentősége is nagyobb értékű, átfogóbb munkát vár. Bírálok jelentése alapján a közgyűlés a pályamunkát nem tartotta kielégítőnek, de 1000 leu szorgalmi díjjal tüntette ki, egyben elhatározta, hogy a pályázatot újra kiírja.

Dr. Ferenczy Géza elnök bemutatja ezután dr. Ferencz József isk. f. ü. gondnokafia levelét, melyben közli, hogy néhai édesatyja, nagyvü Ferencz József püspökünk születésének századik évfordu-

Áz Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése.

lója alkalmából, mely ez év augusztus 9-én van, a család óhajtására szeretné megírtni édesatyja életrajzát. Ezen tervük végrehajtására az U. I. T.-ot kéri fel, közölve, hogy hajlandó a mű költségeit is fedezni, egyben véleménye szerint, mint arra legkiválóbbat, ajánlja a mű megírására dr. Gál Kelemen alelnökünket. Dr. Ferenczy Géza a közgyűlés nevében is felkéri dr. Gál Kelemen e valóban szép és nemes munka vállalására. Gál Kelemen készséggel fogadja a megbízást. Közgyűlés a további teendők végzésével a választmányt bizza meg.

Ugyanebből az alkalmából Ferencz József akadémista afia is küldött egy megkeresést az U. I. T.-hoz, amelyben az angol-amerikai-magyar unitárius kapcsolatok még erősebbé tételére ajánlja, hogy a Társaság adjon ki egy angol nyelvű könyvet, amelyben az unitárius vallás és a magyar unitárius egyház történelme, multbeli és jelen helyzete, egyházi, társadalmi és iskolai állapota stb. nyerne részletes ismertetést képekkel, illusztrációkkal. A mű kidolgozására vonatkozóan tervezetet is közöl. A közgyűlés dr. Ferenczy elnök ajánló szavai után örömmel fogadja Ferencz József afia előterjesztését és tanulmányozás és megvalósítás végett áttette a választmányhoz.

Ezután az eltávozott Kovács Kálmán helyére a közgyűlés Beniczédy Pált választotta meg ellenőrnek az általános tisztujtásig, egyben választmányi tagokul megválasztotta Ürmösi Károly és Gálfalvi Samu fiait, levelező tagul dr. Iván Lászlót, rendes tagnak Fikker Jánost, a művészeti osztály tagjául Kovácsy Pált.

Kötelességünknek tartjuk néhány szóval a közgyűlésen elhangzott érdemes felszólalásokra szintén kitérni. Kiss Sándor tagtársunk felszólalásából azt a lényegyet, amely a nép felé hajló munkosság támogatására hívta fel figyelmünket, készséggel tesszük magunkévá. Kovács Lajos tagtársunk felszólalására megjegyezhetjük, hogy Társaságunk elnöksége foglalkozott már a tovább szervezkedés kérdésével és ezt, amennyire a külső és belső körülmények lehetővé teszik, keresztülviszi. A Társaság vezetősége készséggel fog megragadni minden aikalmat, amely tetterősebb életet ígér, szívesen fogad és kér ehhez minden jószándéku tervet. Épen így célkitűzéseink közé tartozik Fikker Jánosnak ez a kívánsága is, hogy az egyesek által megjelentetni óhajtott műveket a kiadásban segítsük, ahogy a gazdasági helyzet engedi.

I R O D A L O M.

Szent-Iványi Sándor: „Világosság felé...“ Beszédek, elmélkedések. 16° 222 l. Cluj, „Orient“-nyomda, 1935.

Örömmel láttuk viszont ezeket a beszédeket, amelyeknek nagy részét a szószékről elhangzani is hallottuk. A Szent-Iványi Sándor kellemes csengésű hangja, szónoki előadása különös színt, mélységet és melegséget kölcsönöz beszédeinek. Ugy, hogy azok hallgatása mindig visszhangot ébreszt a lelkekben. De olvasásuk sem marad nyomtalanul a gondolkozó ember lelkében. Nem a szó igazi értelmében vett egyházi beszédek. Az író maga úgy jellemzi, hogy „elmélkedések.“ De nem üres szószaporító okoskodások, hanem egy vallásos lélek mélységeiből jövő gondolatok. Mindig van mondanivalója s gondolatainak megtalálja a megfelelő formát. Jellemző képei és hasonlatai mindig élesen bevilágítanak az elvont eszmékbe és gondolatokba. Nyelvezete inkább elbeszélő, mint szónoki; de mindig izléses, emelkedett és szép. Az itt közölt 22 beszéd változatos tartalmában, gondolkodó és hívő lélekről, írói készségről tessen bizonyóságot. Olvasásuk lelki építéssel jár. Megrendelhető az Unitárius Iratkeresztőnél. Ára 90 leu.

Dr. Jancsó Elemér: „Az erdélyi magyar lira tizenöt éve.“ A fiatal tanár és irodalomtörténész könyve dióhéjban foglalja össze mindazt, amit a művelt közönségnek általában tudnia kell az impériumváltás után megszületett és kibontakozott erdélyi líráról. A munka inkább a pontos beszámolás jellegét viseli magán, mint az irodalmi kritikáét, de amint az író könyve előszavátán mondja, az volt a célja, hogy az irodalom megismerését segítse elő és ezáltal kényszerítse az olvasóközönséget állásfoglalásra. Aki azonban ennek a könyvnek az alapján ismerné csupán az erdélyi lírát, nem lenne tulságosan feljogosítva arra hogy ítéletet mondjon, állást foglaljon. Ez nem a Jancsó Elemér hibája, hanem a tárgyban leli magyarázatát. Száz és egynéhány oldalon nem lehet hű és tiszta képet adni

harminc-negyven íróról akkor, amikor azok a legkülönbözőbb irázatokhoz tartoznak. Ez a könyv csak rövid foglalatja annak a adásra váró nagy műnek, amely több száz oldalon fogja tárgya ezt a témát. Jancsó Elemér könyve így, ahogy van, érték munka, különösen a mai fiatalabb nemzedék számára, amely csak irodalomtörténeti könyvekből ismerheti meg az erdélyi irodalom hőskorát, amelynek az öregebb nemzedék szemtanuja volt. Az őregek számára nem sokat ír Jancsó, nincs egyetlen új megállapítás még a legnagyobb lírikusokról sem, a fiatal nemzedék, amelynek még alapismereteket kell szereznie, azonban haszonnal forgathatja. Azt is figyelembe kell venni, hogy a könyv uttörő munka. Az erdélyi irodalom történetét még senki nem állította össze, bár utmutatói sem szolgálhatott egyetlen munka sem, mindent úgy kellett összegyűjtenie a fiatal irodalomtörténésznek és a kezdet kezdetén küzödni a nehézségekkel. Mindössze néhány cikke jelent meg, amelyek ennek az irodalomtörténeti munkának előfutárjaként szerepelhet, de ezek a cikkek elszórtan, különböző íróktól és különböző lapokban láttak napvilágot. A Jancsó után következő irodalomtörténészeknek már kétségkívül könnyebb dolguk lesz, haladhatnak előre abban az irányban, amerre a legújabb európai irodalomtörténetírás halad. Jancsó könyve még nem művészi alkotás, pedig ma már az irodalomtörténésztől is megkövetelik — és nem éppen indokolatlanul, — hogy művészt alkosson. Jancsó négy korszakra osztja az erdélyi irodalmat. Ezek a korok egy-egy művészeti irányzatnak is határvonalai. Első szakasz volt a konzervatív líra kora, amelynek legjellegzetesebb képviselője Szabolcska volt. Ez a kor már a háboru előtti vagy alatti időkből kezdetét vette és a tulajdonképeni erdélyi lírára nem sok befolyással volt. A második korszak modern lírikusai nem sokat tanultak tőlük, Reményik, Áprily, Tompa László, Bárd Oszkár, Szombati István stb. költészete egészen más rügyből hajtott ki. A szabadverselőké a következő korszak, Bartalissal, Szentimreivel és Olosz Lajossal az élükön, míg végül feltűnnek a legfiatalabb tehetségek, akik Jancsó szerint új színeket, új hangot hoztak a lírába. Sajnos, ha az új nemzedéket látjuk is, ezt az új hangot még nem igen halljuk, az irodalomtörténet megállapítása dacára sem. Általános szempontból nézve Jancsó könyve érdekes olvasmány, de ezen a téren sokat segített volna, ha kissé több figyelmet fordít stílusára, amely a múlt századbéli irodalomtörténetekre emlékeztet. Gyallay

Papp Sándor és Fülöp József nevének megemlítése, akiknek köteteik jelentek meg, teljesebbé tette volna az ismertetést. *b. gy.*

Bözödi György: „Székely emberek, zsidó istenek.“ A fiatal unitárius újságírónak alig egy hónappal ezelőtt jelent meg a *Minerva* kiadásában 8° nagyságban, 26 oldalra terjedő füzet a fenti címen, „Jegyzetek a székely szombatosságról“ alcimmal, mely füzet a *Minerva* könyvkereskedésben kapható, ára 25 leu.

Ez a hivatalos ismertetés azonban nem elég ahhoz, hogy a Keresztény Magvető olvasóinak figyelmét felhívjuk erre a füzetre. Pár szóban meg kell emlékeznünk annak történelmi és irodalmi értékéről. Bözödi György ezuttal is bizonyosságot tett arról, hogy szép-irodalommal is foglalkozik, mert nem ad száraz történelmet, nem tényeket és dátumokat ír le csupán, hanem gyönyörködtető stílusával, fordulatos, színes leírásokkal lopja tudatunkba az eddig nem ismert dátumokat, neveket és adatokat a szombatossággal kapcsolatban. E kis füzet elolvasása után másképpen látjuk a szombatosságot, mint a történelmi tankönyvek elheszélése után, melyek Péchy Simon halálával befejezik a szombatosság történetét, mondván: nem akadt több nagy ember, ki a szombatosság mellett prófétált volna s így ez az irányzat elenyészett. De ime, nem enyészett olyan könnyen el a székelység lelkében, melyből kitermelődött, hanem ott él közöttük, mint erős hit, egészen a múlt század második feléig, mikor is 1868-ban zsidókká lettek a szombatosok.

Átolvasva az egész füzetet, nem vigasztalhat meg minket az író azon megjegyzése, hogy „Az idők, az emberek nem mulnak el, csak forognak és új formákat keresnek, mert az az új forma megváltoztatta a lényegét s ez ránknézve igen szomorú dolog.“ A székely szombatosokból nem székely zsidók lettek, hanem csak zsidók, annyira zsidók, hogy még a székelyekhez jellemző szülőföldhöz való ragaszkodás, az ősi földben való megpihenési vágy is kihalt lelkükből s Palesztinába vágynak bár meghalni, amint ez az öreg Kovács Lázár szavaiból kitűnik, kinek a szavait nem is a régmúltból, hanem alig két évvel ezelőtről idézi az író.

Ezzel a kérdéssel fejezi be ismertetését az író: „Ki látna itt tisztán?“ Én felelek neki: „Mi, ha nem is egészen tisztán, de tisztábban s szorgalmas munkájának ez legyen igazi jutalma“. Sz. L.

Rowe Mortimer: *The Golden Treasury of the Bible*. London, Lindsey Press, 1934, XXIII+686 és XIV+347 oldal.

Az angol unitárius egyházi központ lelkész-titkára McLachlan manchesteri dékán Tarrant londoni egyetemi előadó segítségével sajtó alá rendezte az első angol nyelvű unitárius szemelvényes bibliakiadást. A munka a maga nemében korszakalkotó s célja az, hogy a modern ember számára könnyen olvasható, jobban érthető formában adja elő a könyvek könyve évszázadokon keresztül örök értékű formálódott szellemi kincseit. Az angol ember mindennapi olvasmányai közé tartozott negyven-ötven évvel ezelőtt a Biblia, melyet ma igen kevesen forgatnak. Az orthodox protestáns világ ezen a bajon visszahuzódással, a barthi theologiai szakemberek előtt is sokszor nehézkes elgondolásaival igyekezett segíteni s felélesztett bibliakörei léleképítés helyett igen sokszor theologiai vitakörökké váltak, melyekben a mindennapok vágyódó és keresőlelkű embere a Biblia örök értékeiből semmit sem talált meg. A modern kereszténység a Biblia lélekkincseit igyekszik a szemelvényes kiadással kihámozni a régebbi korok ma már csak tudósokat érdeklő kereteiből s lerövidített, egyszerűsített, könnyen olvasható élményt ébresztő formában adja oda az embernek, aki keresi az elmuló időben is az örökkévaló szellemet. A szemelvényes kiadás mellőzi azokat a részeket, melyek a bibliai irodalom másodlagos értékei s a régi fejezetekre és versekre osztott szövegeközlés helyett összefüggő fejezetekbe állítja össze azokat a részeket, amelyek ma és minden időben lélekbeszédet jelentenek. E munka értékét és jelentőségét pro és kontra — különösen theologiatlag — vitatni lehet s dönteni felette az eljövendő esztendőök fognak. *Ferencz József.*

Oldham J. H.: Church, Community and State. — Egyház, Közösség és Állam. London, 1934. 48. lap.

A nemzetközi keresztény mozgalmak érdeklődése homlokterében az egyház, a közösség és állam viszonyának kérdése áll. Az 1937-ben megtartandó Life and Work világmozgalom konferenciájának tárgyát ez a hatalmas és napjainkban minden egyházat egyformán érdeklő kérdés fogja alkotni. Az állam és a társadalom a maga totalitárius törekvéseiben szemben áll az egyházzal. Mindkettő szolgálatot kíván tagjaitól az embertől, de amíg az egyik mint legmagasabb pillérre a nemzeti gondolatra mutatott rá, a másik az egyház, a krisztusi alázatos szolgálaton keresztül fajokon felülálló örök értékek munkálására tanít meg. A nyári berni theologiai tanfolyamon van Holk professzor is erről a kérdésről fog előadást tartani. Ez a könyvecske, melyet a szerző, aki a nemzetközi misszionarius fo-

lyóirat nagytudásu szerkesztője és az 1937 évi oxfordi világkonferencia előkészítő bizottságnak elnöke, a Life and Work mozgalom kérésére írta meg, a legjobb bevezető ennek a hatalmas és sok részletet átölelő kérdéskomplexumnak tanulmányozásához. *F. J.*

Adoremus. Hymnbook of the International Association for Liberal Christianity and Religious Freedom. Strassbourg, 1934-50. oldal.

A világháború utáni nemzetközi egyházi együttműködés történetében a közös összeválogatott énekeskönyv a szolidaritás érzésének kifejezése. Az ének, Isten felé szárnyaló imádság, mely külföldi nyelven szólva, de a lélek könyörgését viszi el, a fohászkodást, minden ember imádságát egyformán meghallgató egy igaz Isten színe eleibe. Az unitárius és szabadelvű keresztények nemzetközi társulata titkársága által dr. Bleeker, holland lelkész szerkesztésében sajtó alá rendezett kicsiny énekeskönyv is ezt a célt szolgálja. Az unitárius adorationnak tárgya, egyedül az örökkévaló Isten, így természetes, hogy az összeválogatott énekek, ahogyan azt a könyv szerencsésen megválasztott címe is jelzi, Istenfelé szárnyaló énekinádságok. Az összeválogatásnál a szerkesztőt kétféle szempont vezette: egyfelől összeválogatni néhány olyan éneket, melyek a kereszténység s elsősorban a protestáns kereszténység közös, drága és féltett kincsei, másfelől pedig egy-egy éneken keresztül megszólaltatni az egyes tag egyházak vallásos irodalma kifejező értékeit. Az ének összeválogatása elég szerencsés. Ezeknek felerészét az egész protestáns kereszténység használja s azok a többi közös protestáns énekeskönyvben: *Communio*, *Cantate Domino* *Laudemus* is helyet foglalnak, legismertebb közülök az általunk is használt Luther ének: Erős várunk... továbbá egy átírt zsoltár: Mint a szép hives patakra... Nem tudjuk eldönteni, hogy az egyes egyházak énekeskönyvéből kiválogatott énekek mennyiben felelnek meg valóban az illető egyház dogmatikai és vallásos költészetének kifejezéseinek, de tekintve, hogy a kiválasztás mindenütt az illető egyházi vezetők meghallgatása alapján történt, azok valószínűleg az egyes országok és felekezetek vallásos költészetének szép és értékes darabjai. — A magyar unitárius egyházi énekköltészet énekeskönyvünk 59. sz. éneke: Téged kereslek könnyeimben... kezdetű énekünk képviseli, melynek angol nyelvű szövegfordítását, József Niklós püspöki vikárius készítette, míg német nyelvű fordítása W. Schmidt munkája.

A kopenhágai konferencia Istentiszteletein és reggeli áhitatai alkalmával az egybegyűltek már jó hasznát vették az énekeskönyvnek s reméljük, hogy egyházi énekköltőink az egybegyűjtött ének szövegek magyar nyelvre való lefordításával is meg fognak próbálkozni.

Ferencz József.

K Ü L Ö N F É L É K.

Egyházi Főtanácsunk. Történelmi jelentőségű napok zajlottak le Clujon f. é. március 31-én, április 1. és 2-án, amikor Egyházi Főtanácsunk évi rendes gyűlését tartotta. A felszinen levő személyi és tárgyi kérdések széles körben nagy érdeklődést keltettek, s a tagok nagy számban jelentek meg. Dr. Ferenczy Géza főgondnok komoly s a helyzetet tisztán látó és mérlegelő elnöki megnyitója mély hatást ébresztett. Mélyen bevilágított egyházunk közéletébe a püspöki jelentés, míg az E. K. T. terjedelmes jelentése hű tüköre volt annak a küzdelemnek, amely állandóan folyik a próbára tevő külső viszonyokkal s mely szinte lehetlenné teszen minden építő munkát. Új csapásokon haladt a jószágfelügyelőség jelentése, amely egyfelől szép eredményekről s másfelől biztató tervekről számolt be. Éppen ezért a Főtanács Puksa Endre elnök lemondását nem fogadta el. A nyugdíj bizottság körültekintő jelentését tudomásul vette. Ugyancsak Tana Sámuel és Péterfi Albert f. ü. gondnokok lemondását, hű és lelkiismeretes szolgálataik elismerése mellett, tekintettel egészségi állapotukra, elfogadta s nekik a tiszteletbeli f. ü. gondnoki címet adta. Sajnálattal és megütközéssel hallgatta a múlt évi zsinat feloszlásáról szóló jelentést. A papszentelés elvégzését azonban megnyugvással tudomásul vette. Szélesebb hullámokat vetett a Dr. Varga Béla egyh. főjegyző lemondása. Azonban, miután a Főtanács teljes bizalmáról biztosította, lemondását visszavonta s csupán a jelen gyűlés tartamára kérte helyettesítését, aminek folytán Benczédi Pált bízta meg az elnökség helyettesítésével. A teol. akadémiái V. tanszéket nem töltötte be a Főtanács, mivel a gyakorlati tanszék, amelyre pályázat volt hirdetve, nem üresedett meg. Ellenben Benczédi Pálnak vallástanárrá történt alkalmazását, valamint Szentmártoni Kálmánnak a ducai főgimnáziumtól a clujhoz való áthelyezését tudomásul vette s helyébe Boros Jenőt választotta meg igazgatónak. Abrudbányai Géza volt jogtanácsos el-

számolását elfogadta s helyébe jogtanácsosnak dr. Fazakas Jánost választotta meg. A szervezeti törvényjavaslatot levette napirendről s azt a folyó évi Főtanács napirendjére tűzte ki. A nyugdíjszabályzat 22. §. f) pontjának magyarázata ismét eldöntetlen maradt. A kántorképesítő szabályzatot úgy módosította, hogy kellő zenei képzettséggel bíró egyének négy középiskola elvégzése után is tehetnek kiegészítő énekvezéri képesítő vizsgát. A különböző választások megajtése, a tanügyi jelentések, számadások, költségvetések elfogadása után a Főtanács április 2-án az éjjeli órákban ért véget.

A D. F.-Egylet jubiláris közgyűlése. Lélekemelő ünnepe volt a D. F.-Egyletnek márc. 30-án abból az alkalomból, hogy fennállása 50-ik évfordulójához érkezett. Az ünneplés szólott annak a munkásságnak, melyet ez a társadalmi egyesület sok küzdelem és áldozat árán egyházi életünkben kifejtett, de szólott Dr. Boros György püspöknek is, aki ifjui lelkesedéssel megalapította s attól kezdve mostanáig éltető lelke, munkás tagja és vezére volt. Az ünnepi közgyűlést a közének után Zoltán Sándor lelkész lendületes imádsága vezette be és Dr. Abrudányi Ede elnök hivatalos elfoglaltsága miatt Dr. Boros György tiszteltbeli elnök nyitotta meg, visszatekintve a múltba s lelkesítve a jövő munkásságra. Benczédi Pál vallástanár, aki egy kötetben megírta az egyesület történetét, itt röviden összefoglalva ismertette azt a széles medrű munkásságot, melyet az egyesület a lefolyt félszázad alatt a falu kultúra terén kifejtett. A programmot élénkké és színessé tették a D. F.-egylet vegyes karának, valamint Puksa Endréné mindenkit elragadó kedves énekszámait. Végül a különböző testületek és egyesületek üdvözlésekben méltatták az ünnep jelentőségét. Az U. I. T. üdvözlését Dr. Ferenczi Géza tolmácsolta az E. K. T. üdvözlésével együttesen. Mi továbbra is áldásos munkát kívánunk a D. F.-Egyletnek.

Lelkészköri közgyűlés. Az unitárius lelkészkör évi közgyűlését március 30-án tartotta, amikor egyházi ének után áhítatos imádságot Fazakas Béla lelkész mondott. Pál Dénes elnöki megnyitója után a vidéki lelkészkörök évi működéséről egybeállított jelentését olvasta fel Fekete Lajos jegyző. „Hitünk és hivatásunk védelme” című pályamunkával kapcsolatban ugyanezen címen felolvasott Kelemen Imre, aki személyes tapasztalatai alapján tárta fel a jelen veszedelmeket és mutatott rá a védekezés eszközeire. Ütő Lajos hitoktatási reformtervezetének beható tanulmányozását bizottságnak

adta ki. Geréb Zsigmond nyugdíjúgyi, Ürmösi Károly pénztári és Sigmond Józsefnek az „Unitárius Szószék-ről” szóló jelentését tudomásul vette. Dr. Boros György püspök ur által „Hitünk és hiveink védelme” c. kitűzött pályázatra beérkezett egy pályamű a bírálók véleménye szerint érdemes a jutalomra. A kitűzött 1000 lej jutalmat Benczédi Pál kapta.

Dr. Cornish Louis február 1-én töltötte be huszéves szolgálatát az Amerikai Unitárius Társulatnál. Először mint titkár, majd ügyvezető-alelnök és végül közel nyolc éve elnöke a Társulatnak. Ebből az ünnepélyes alkalomból kifolyólag az Amerikai Unitárius Társulat meleg ünnep'ésben részesítette buzgó és fáradhatatlan elnökét.

E. J.

A kapitalizmus legnagyobb bűne az, hogy a pénzt mindenhatóvá tette, a világhatalom trónusára emelte s ezzel minden embert lélekben kapitálistává tett. Az Isten nélkül épített bábeli torony azonban ingadozni kezd. — A Quadagesimo egyik fejezete: kár, hogy a kath.likus egyház ezeket a szép, magasztos elveket nem önmagán akarja megcáfolni.

E. J.

Gyász hírek. *Özv. Máthé Jánosné sz. Teslák Ágnes* ny. tanítónő áldásos élete 83-ik, özvegysége 14-ik évében február 22-én Clujon csendesen elhunyt. Szép és nemes hivatását önfeláldozó buzgósággal töltötte be az iskolában. Családi életében a rend a pontosság és kedvesség példányképe volt. Kiváló erényei által ismerői szeretetét és becsülését méltán érdemelte ki. Földi részeit kívánságára a Várghiş-i köztemetőben helyezték nyugalomra. — *Tarcsafalvi Pálffy Ferencné szül. Ábrahámfalvi Ugron Borbála* febr. 28-án, 81 éves korában Odorheiu-n lelkét visszaadta teremtőjének. Áldott lelkü nagyasszony volt, akinek nagy szívéből a messze ki terjedt családon kívül is messzire sugárzott a szeretet és jószág. Különösen az unitárius lelkészeknek volt áldott lelkü jóltevője. — *Csókfalvi Faluvégi Áron* nyug. p. ü. főtanácsos élete 83-ik évében, márc. 6-án Budapesten elhunyt. Hivatali hűségével és pontosságával előljárói, rokonszenves egyéniségével minden ismerősének a nagyra-becsülését érdemelte ki. Mint lelkes unitárius a budapesti egyházközség életében fejtett ki tevékeny munkásságot. A halottaknak csendes nyugodalmat, az élőknek vigasztalást kívánunk.

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek :

Kálnok 200, Ébert András 400, Tana Sámuel 200, Gálfalvi Samu 200, Szentmártoni Kálmán 100, Lőrinczi István tanár 300, Szentmártoni Kálmán 100, Péterffy Albert 200, dr. Deimeter Attila 100, Péter Sándor 100, Geréb Zsigmond 200, Bartha Miklós 500, Lókod 200, Varghiş 200, Bálint Ödön 200 leu. Ezeken kívül több lelkésztől a február—márciusi kongruából 6600 leu, amiről mindenki nyugtát kapott.

Tisztelettel kérem az előfizetési díjak és hátralékok be-
küldését, hogy a folyóiratot pontosan küldhessük.

Cluj, 1935 ápr. 12.

Hadházy Sándor,
pénzlárnok.

